

Artikelen

Demografie van Nederland, 2003

Joop Garssen

De bevolking van Nederland groeide in 2002 beduidend langzamer dan in de voorgaande jaren. Per saldo nam het inwonertal met 87 duizend toe, tegen 118 duizend in 2001. Deze ontwikkeling kent vier oorzaken: de immigratie nam af, de emigratie nam toe, er overleden meer mensen en het bevolkingsregister werd opgeschoond. Alleen een (lichte) toename van het aantal geboorten heeft een positieve bijdrage geleverd aan de bevolkingsgroei. Het aantal immigranten daalde van 133 duizend in 2001 naar 121 duizend in 2002, maar het aantal immigranten uit Marokko, Turkije en Suriname bleef vrijwel stabiel. De emigratie nam toe van 83 duizend naar 97 duizend. Deze stijging deed zich vooral voor onder in Nederland geboren personen. Het aantal overledenen steeg van 140 duizend naar 142 duizend.

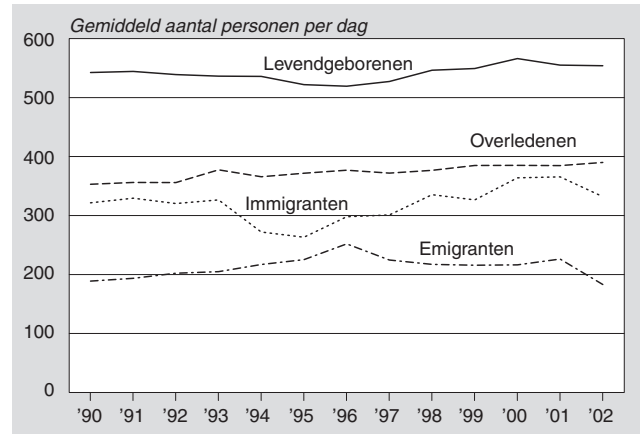
Dit artikel gaat in op de recente ontwikkelingen met betrekking tot de omvang, samenstelling en spreiding van de Nederlandse bevolking. Gegevens over de 'stand' van bevolking en huishoudens betreffen de situatie op 1 januari 2003, met uitzondering van de gegevens over huishoudens naar herkomstgroepering (1 januari 2002). De beschrijving van de 'loop' van de bevolking (geboorte, sterfte, immigratie en emigratie) is gebaseerd op gegevens over het jaar 2002. Bijzondere aandacht wordt besteed aan regionale verschillen, allochtonen en ouderen.

1. Groei, omvang en spreiding van de bevolking

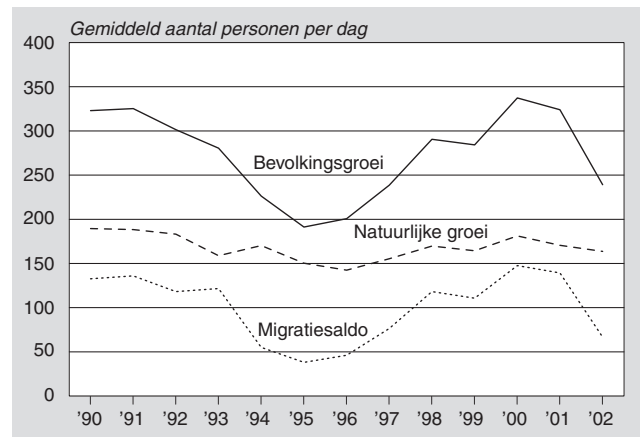
Van alle landen van de huidige Europese Unie heeft Nederland in de afgelopen eeuw de snelste bevolkingsgroei gekend (Harmsen en Prins, 1999). In de eerste zeventig jaar van de vorige eeuw waren vooral een relatief hoge vruchtbaarheid en lage sterfte verantwoordelijk voor deze ontwikkeling, maar sindsdien is het belang van migratie sterk toegenomen. Deze component van de bevolkingsgroei heeft bovendien een aanzienlijk effect gehad op het geboortecijfer: naast immigratie is het gemiddeld hogere kindertal van niet-westerse allochtonen verantwoordelijk voor het feit dat twee derde van de totale bevolkingsgroei in de afgelopen vijf jaar voor rekening kwam van niet-westerse allochtonen.

Van de vier componenten die de bevolkingsgroei bepalen is, zoals blijkt uit *grafiek 1a*, geboorte nog steeds de belangrijkste: per dag worden er in ons land gemiddeld 554 kinderen geboren, 35 meer dan in 1996. In dat jaar naderde het totaal vruchtbaarheidscijfer – bij benadering het gemiddeld kindertal per vrouw – met 1,53 het historische dieptepunt van 1,47, gemeten in 1983. Inmiddels is het totaal vruchtbaarheidscijfer weer iets toegenomen, tot 1,73 in 2002. Ook de curve die het verloop van het aantal sterfgevallen weergeeft, laat een geleidelijke, langzame toename zien, van gemiddeld 353 per dag in 1990 naar 390 in 2002. Deze toename hangt samen met de geleidelijke vergrijzing van de Nederlandse bevolking. Doordat deze afname van de bevolking door sterfte niet volledig wordt gecompenseerd door een lichte groei van het aantal geboorten, is de natuurlijke bevolkingsaanwas momenteel per saldo kleiner dan aan het begin van de jaren negentig (*grafiek 1b*).

1a. Geboorte, sterfte, immigratie en emigratie per dag, 1990–2002

1b. Natuurlijke groei, migratiesaldo en bevolkingsgroei per dag, 1990–2002

De werkelijke bevolkingsgroei laat, onder invloed van immi- en emigratie, aanzienlijk grotere verschillen zien dan deze door geboorte en sterfte bepaalde natuurlijke groei. De ontwikkelingen in de immigratie en emigratie zijn daaraan debet. Medio jaren negentig was het positief migratiesaldo naar verhouding laag: het gemiddeld aantal immigranten per dag lag in 1995 circa 40 boven het aantal emigranten. Veel groter was het migratiesaldo aan het begin en het eind van dat decennium, met een positief overschot van respectievelijk circa 130 en 150 personen per dag.

Geboorte en immigratie overtreffen in aantal dus nog steeds sterfte en emigratie. Sinds 1990 is de totale bevolking van Nederland hierdoor met 1,3 miljoen personen toegenomen. Begin 2001 passeerde het aantal inwoners de grens van 16 miljoen; inmiddels ligt het inwonertal iets boven de 16,2 miljoen. Het tempo van de bevolkingsgroei ligt dus nog hoog, maar neemt wel steeds verder af: de 17-miljoenste inwoner wordt in 2015 verwacht. Eind jaren dertig van deze eeuw zal het grootste aantal inwoners worden geteld

(17,7 miljoen), waarna, vooral als gevolg van sterfte onder de babyboomgeneratie, een lichte daling van het inwonertal inzet.

In het afgelopen jaar heeft de bevolkingsgroei, mogelijk deels als gevolg van kortetermijnfluctuaties, al een aanzienlijke afname laten zien: van 118 duizend in 2001 naar 87 duizend in 2002. Migratie speelde de grootste rol in deze afname. In 2002 lag het aantal immigranten 9 procent lager dan in het voorgaande jaar. Het aantal emigranten (inclusief administratieve correcties) was 17 procent hoger.

Hoewel Nederland een snel groeiende bevolking heeft en al geruime tijd het dichtstbevolkte land is van de Europese Unie, is er geen sprake van een toenemende spreiding van de bevolking over 'lege en volle' gebieden. De grootste steden laten weliswaar een benedengemiddelde groei zien, maar de nabijgelegen gemeenten nemen wel sterk in omvang toe. De dichtbevolkte provincies raken hierdoor nog dichter bevolkt. Een aantal (relatief) dunbevolkte provincies laat een vergelijkbare of zelfs iets hogere procentuele groei zien, maar het verschil in bevolkingsdichtheid tussen de dunbevolkte en de dichtbevolkte provincies wordt desondanks groter (*staat 1*).

In de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht nam de bevolkingsdichtheid sinds 1990 met 70 à 90 personen per km² toe, aanzienlijk meer dan in de drie noordelijke provincies, Zeeland en Limburg. In de drukste provincie, Zuid-Holland, is de bevolkingsdichtheid momenteel bijna zeven keer zo hoog als in Drenthe, de rustigste provincie. Opvallend is de zeer sterke bevolkingstoename in de provincie Flevoland. Veel nieuwe inwoners van deze provincie zijn afkomstig uit Amsterdam en blijven voor hun werk gericht op deze stad. Van spreiding *binnen* Flevoland is dan ook geen sprake: ruim twee derde van de bevolkingsgroei sinds 1990 kwam tot stand door de sterke groei van Almere. Ook het (overwegend) op het noorden van Gelderland gerichte Zeewolde, dat in 1990 nog geen 7 duizend inwoners telde, groeide zeer sterk (19,4 duizend inwoners op 1 januari 2003). Het inwonertal van het vooral op de eigen provincie georiënteerde Lelystad, daarentegen, realiseerde een veel bescheidener groei: van 57,6 duizend in 1990 naar 68,6 duizend in 2003.

Staat 1
Aantal inwoners en bevolkingsdichtheid per provincie, 1 januari 2003

Provincie	Aantal inwoners 2003			Bevolkingsdichtheid 2003	
	absoluut x 1 000	in % van totaal Nederland	procentuele toename sinds 1-1-1990	per km ²	toename personen sinds 1-1-1990 per km ²
Groningen	573	3,5	3,5	245	8
Friesland	640	4,0	6,8	191	13
Drenthe	481	3,0	9,2	181	14
Overijssel	1 101	6,8	7,9	331	25
Flevoland	352	2,2	66,2	248	99
Gelderland	1 960	12,1	8,7	394	32
Utrecht	1 152	7,1	13,5	831	86
Noord-Holland	2 573	15,9	8,3	964	70
Zuid-Holland	3 439	21,2	6,8	1 221	98
Zeeland	378	2,3	6,2	212	13
Noord-Brabant	2 400	14,8	9,6	488	44
Limburg	1 142	7,1	3,4	530	21
Nederland	16 193	100	8,7	479	40

Staat 2
Aantal inwoners van de 25 grootste gemeenten op 1 januari 2003

Gemeente	Aantal inwoners		Toename		Rangorde naar grootte in 1990
	1-1-1990	1-1-2003	absoluut	%	
<i>x 1 000</i>					
Amsterdam	695,2	736,6	41,4	5,9	1
Rotterdam	579,2	599,7	20,5	3,5	2
Den Haag	441,5	463,8	22,3	5,1	3
Utrecht	230,4	265,2	34,8	15,1	4
Eindhoven	191,5	206,1	14,6	7,6	5
Tilburg	156,4	197,9	41,5	26,5	7
Groningen	167,9	177,2	9,3	5,5	6
Almere	71,1	165,1	94,0	132,2	32
Breda	123,0	164,4	41,4	33,7	14
Nijmegen	144,7	156,2	11,5	7,9	11
Apeldoorn	147,6	155,7	8,1	5,5	9
Enschede	146,0	152,3	6,3	4,3	10
Haarlem	149,3	147,1	-2,2	-1,5	8
Arnhem	130,2	141,5	11,3	8,7	12
Zaanstad	130,0	139,5	9,5	7,3	13
Den Bosch	91,1	132,5	41,4	45,4	25
Amersfoort	99,4	131,2	31,8	32,0	18
Haarlemmermeer	95,8	122,9	27,1	28,3	20
Maastricht	117,0	122,0	5,0	4,3	15
Dordrecht	109,3	120,0	10,7	9,8	17
Leiden	110,4	117,7	7,3	6,6	16
Zoetermeer	96,3	112,6	16,3	16,9	19
Zwolle	94,1	110,0	15,9	16,8	21
Emmen	92,8	108,2	15,4	16,6	24
Ede	93,4	104,8	11,4	12,2	23

Almere is, zoals blijkt uit *staat 2*, van alle grote gemeenten verreweg het sterkst gegroeid. Sinds 1990 is haar inwonertal ruim verdubbeld. Daarmee is deze groeikern in de rangorde van grote gemeenten opgeklimmen van de 32^e naar de achtste plaats. Opvallend is ook de sterke groei van drie grote gemeenten in Noord-Brabant, een provincie die meer dan gemiddeld in inwonertal is toegenomen. Gemeentelijke herindelingen hebben hierbij een belangrijke rol gespeeld. Tilburg, Breda en Den Bosch groeiden elk met ruim 40 duizend inwoners, even veel als de toename van het veel grotere Amsterdam. Tilburg bezet nu, na Eindhoven, de zesde plaats in de rangorde van grote steden; Breda en Den Bosch zijn naar verhouding nog sterker opgeklimmen in deze rangorde.

De grootste drie gemeenten, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, hebben slechts een relatief bescheiden groei laten zien, deels als gevolg van een overloop naar de randgemeenten. Haarlem is de enige gemeente die sinds 1990 inwoners heeft verloren. De groei van Zoetermeer, ten slotte, is ten opzichte van eerdere decennia duidelijk in tempo afgenomen. Deze gemeente is, ondanks een iets bovengemiddelde groei, zelfs enkele plaatsen in de rangorde gezakt.

De verdeling van de bevolking naar gemeentegrootte in 1990 en 2003 is weergegeven in *staat 3*. De verschillende gemeentelijke herindelingen sinds 1990 – overwegend samenvoegingen van gemeenten – zijn duidelijk zichtbaar in de sterke afname van het aantal gemeenten kleiner dan 20 duizend inwoners, van 489 in 1990 naar 250 in 2003. Deze gemeenten zijn grotendeels opgegaan in gemeenten die nu tussen de 50 en 100 duizend inwoners tellen. De sterke afname van het percentage dat in de allerkleinste gemeenten woont, duidt dan ook meer op bestuurlijke schaalvergroting dan op 'verstedelijking' van de leefomgeving. Nog maar één op de vijf inwoners woont momenteel in een gemeente met minder dan 20 duizend inwoners, waar dit ruim een decennium geleden nog bijna één op de drie was. Duidelijk toegenomen is anderzijds het aandeel van de bevolking in de 25 grootste gemeenten (meer dan 100 duizend inwoners), waarbij overigens het aandeel van de vier grote steden vrijwel constant is gebleven. Zoals gezegd hebben de randgemeenten van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, en in mindere mate Utrecht, een groot deel van de bevolkingsgroei van deze steden sinds 1990 opgevangen.

Tussen 1996 en 2003 is het aantal niet-westerse allochtonen met 39 procent toegenomen. Van de huidige 1,6 miljoen niet-westerse allochtonen behoort twee derde tot de 'klassieke' vier groepen niet-westerse allochtonen: Turken (341 duizend), Surinamers (321 duizend), Marokkanen (295 duizend) en Antillianen/Arubanen (129 duizend). In 1996 maakten zij tezamen nog driekwart van het totaal uit. Qua grootte komen de Irakezen nu met 42 duizend op de vijfde plaats. De zesde plaats wordt ingenomen door Chinezen (39 duizend).

Het sterkst was de toename onder Afghanen (van 5 duizend naar 34 duizend) en Irakezen (van 11 duizend naar 42 duizend).

De vier 'klassieke' groepen vertonen procentueel een lagere groei, maar leggen getalsmatig wel veel gewicht in de schaal. Samen zijn ze verantwoordelijk voor ongeveer de helft van de groei van het totaal aantal niet-westerse allochtonen. Van deze groepen vertoont de Antillianen/Arubanen de sterkste groei.

Recent is het aantal allochtonen uit Sierra Leone naar verhouding het sterkst gestegen, van 3,9 duizend in 2002 naar 6,0 duizend in 2003. Een forse groei is in deze periode ook waargenomen voor personen uit Angola (8,0 naar 11,7 duizend) en Guinee (2,4 naar 3,4 duizend). Hoewel het om kleinere absolute aantallen gaat, is verder de toename van allochtonen uit Kameroen, Togo en Burundi opvallend. Het sterkst afgenomen is het aantal Somaliërs, van 29,0 naar 27,6 duizend.

Van de 1,4 miljoen westerse allochtonen bestaat ongeveer twee derde uit personen met als herkomst Nederlands-Indië/Indonesië (401 duizend), Duitsland (393 duizend) en België (113 duizend). Op een gedeelde vierde plaats komen, met 76 duizend, de westerse allochtonen uit het Verenigd Koninkrijk en het voormalige Joegoslavië. Opvallende nieuwkomers zijn de immigranten uit de voormalige Sovjet-Unie, een groep die vooral sinds 2000 zeer sterk groeit. Inmiddels zijn ze met 39 duizend talrijker dan de Italianen (36 duizend). Polen zijn met 34 duizend talrijker dan Fransen (32 duizend).

Onder de westerse allochtonen vormen personen uit de voormalige Sovjet-Unie in 2003 de (naar verhouding) sterkst toegenomen groep (van 34,9 duizend in 2002 naar 39,4 duizend). Het (in absolute aantallen) sterkst afgenomen is de Duitse herkomstsgroepering (van 396,3 naar 393,2 duizend).

De allochtone bevolking is in nog sterkere mate dan de autochtone bevolking ongelijk over Nederland verdeeld. Inmiddels heeft ruim de helft van hen, een tiende van de bevolking van Nederland, een niet-westerse achtergrond. Op deze niet-westerse allochtonen heeft het westen van Nederland (de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland) een sterkere aantrekkingskracht dan op westerse allochtonen (*staat 4*). In West-Nederland bestond op 1 januari 2003 14,4 procent van de totale bevolking uit niet-westerse allochtonen; in Noord-Nederland (Groningen, Friesland en Drenthe) bedroeg dit aandeel 4,1 procent. Westerse allochtonen waren met 10,0 procent het sterkst vertegenwoordigd in Zuid-Nederland (Noord-Brabant en Limburg). Vijf op de tien westerse allochtonen in dit landsdeel hebben hun oorsprong in Duitsland of België.

Van de niet-westerse allochtonen zijn vooral personen met een Surinaamse of Marokkaanse achtergrond sterk in West-Nederland geconcentreerd; in iets mindere mate geldt dit ook voor Antillianen en Turken. Laatstgenoemden zijn ook relatief vaak te vinden in Oost-Nederland, in het bijzonder Zuidwest-Overijssel. Dit patroon hangt samen met de aard van de oorspronkelijke immigratie vanuit Turkije en Marokko: in de jaren zestig en zeventig vestigden zich veel laaggeschoolde gastarbeiders uit deze landen in de Randstad en in de industriesteden in Twente en Noord-Brabant. Deze herkomstsgroeperingen zijn nog steeds bovengemiddeld vertegenwoordigd in deze gebieden.

Staat 3
Bevolkingsontwikkeling naar gemeentegrootteklasse, 1 januari 1990 en 2003

Grootteklasse naar aantal inwoners	Aantal gemeenten		Aantal inwoners			
	1990	2003	absoluut		in % van het totaal	
	1990	2003	1990	2003	1990	2003
	<i>x 1 000</i>					
minder dan 10 000	285	81	1 697	588	11,4	3,6
10 000 tot 20 000	204	169	2 936	2 461	19,7	15,2
20 000 tot 50 000	130	177	3 884	5 409	26,1	33,4
50 000 tot 100 000	36	37	2 604	2 685	17,5	16,6
100 000 of meer	17	25	3 770	5 050	25,3	31,2
waaronder						
vier grote steden	4	4	1 946	2 065	13,1	12,8
Totaal	672	493	14 893	16 193	100	100

Staat 4
Aantal allochtonen (eerste en tweede generatie) in de 25 grootste gemeenten naar herkomstgroepering, 1 januari 2003

Gemeente	Westers	Niet-westers	waarvan				
			Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen / Arubanen	Overigen
<i>x 1 000</i>							
Amsterdam	101,0	246,5	36,6	60,8	71,5	11,7	65,8
Rotterdam	59,1	203,0	43,3	34,2	52,1	20,0	53,4
Den Haag	57,5	140,8	29,3	22,3	44,3	10,4	34,6
Utrecht	26,2	53,3	11,9	22,5	6,9	2,2	9,8
Eindhoven	23,8	28,9	8,8	4,6	3,6	2,4	9,5
Tilburg	16,0	26,1	6,7	4,5	3,1	4,5	7,3
Groningen	16,2	15,5	1,0	0,9	3,1	3,1	7,3
Almere	16,0	35,7	2,1	4,3	14,9	3,7	10,8
Breda	16,3	15,8	2,5	4,5	1,9	2,0	4,9
Nijmegen	18,9	18,5	4,8	3,1	1,5	2,1	7,0
Amersfoort	11,2	16,7	5,1	3,5	1,4	1,6	5,1
Enschede	19,2	20,9	8,3	2,0	1,9	0,8	7,9
Haarlem	15,1	17,7	6,1	3,8	1,9	0,9	5,1
Arnhem	16,3	23,1	7,4	2,5	3,0	2,1	8,2
Zaanstad	11,8	20,3	9,6	1,3	3,8	0,7	4,9
Den Bosch	11,4	13,0	2,5	3,9	1,8	1,0	3,8
Apeldoorn	12,2	10,3	3,7	0,7	0,9	1,1	3,9
Haarlemmermeer	12,1	11,1	1,0	1,6	2,8	0,9	4,8
Maastricht	17,7	8,1	1,5	1,6	0,4	0,6	4,1
Dordrecht	11,7	19,3	5,8	2,3	2,7	3,4	5,1
Leiden	13,5	15,7	2,1	4,6	2,0	1,4	5,5
Zoetermeer	12,7	15,5	0,6	1,0	6,9	2,1	5,0
Zwolle	7,3	8,9	2,3	0,6	1,1	1,3	3,6
Emmen	7,4	3,8	0,7	0,3	0,4	0,3	2,0
Ede	7,5	6,9	1,8	2,2	0,5	0,3	2,1
Totaal 25 gemeenten	538,1	995,3	205,6	193,6	234,4	80,1	281,5
Overige gemeenten	878,1	627,3	135,8	101,7	86,3	49,2	254,4
Nederland	1 416,2	1 622,6	341,4	295,3	320,7	129,3	535,9

Vooraf in de vier grote steden is sprake van een concentratie van niet-westerse allochtonen (*staat 5*). Van de totale bevolking in deze steden is bijna een derde niet-westers allochtoon, tegen een tiende in Nederland als geheel. In Amsterdam en Rotterdam zijn de aandelen met circa 34 procent het hoogst, in Utrecht met 20 procent het laagst. Ongeveer driekwart van de totale populatie niet-westerse allochtonen in de vier grote steden bestaat uit Surinamers, Marokkanen, Turken en Antillianen/Arubanen.

Naast deze concentratie is ook het feit dat de niet-westerse herkomstgroeperingen een relatief groot aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijdscategorie tellen, die bovendien een nog steeds bovengemiddeld kindertal realiseren, de oorzaak van de sterke 'verkleuring' van de jeugd in de grote steden. In de vier grote steden tezamen behoort iets meer dan de helft (51 procent) van de kinderen in de leeftijdsgroep 0-14 jaar tot de niet-westerse allochtonen. Zes op de tien kinderen in deze steden worden tot de allochtonen (niet-westers plus westers) gerekend.

In de overige steden met meer dan 100 duizend inwoners ligt het aandeel niet-westerse allochtonen eveneens boven het landelijk gemiddelde, al is de concentratie minder sterk dan in de vier grote steden. Globaal geldt dat het percentage niet-westerse allochtonen afneemt naarmate de gemeente kleiner is. In de kleinste gemeenten is slechts een op de twintig inwoners van niet-westerse herkomst.

Naast vruchtbaarheid leidt ook immigratie tot versterking van de geografische concentratie. De aanwezigheid van allochtone groepen bepaalt immers in hoge mate het vestigingspatroon van nieuwkomers met dezelfde achtergrond (Garssen, 2002). Van een meer gelijkmatige spreiding van de tweede generatie lijkt bovendien geen sprake te zijn: over het geheel genomen is de concentratie van de tweede generatie niet-westerse allochtonen in het westen van Nederland ten opzichte van de eerste generatie eerder toe- dan afgenomen.

Wel bestaan er grote verschillen in spreiding tussen de herkomstgroeperingen. Het aandeel dat in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners woont is met 73 procent het hoogst onder Surinamers, gevolgd door Marokkanen (65), Antillianen (61) en

Turken (59). Van de grootste groepen in de categorie 'overig niet-westers' zijn de percentages het laagst onder Afghanen (35), Irakezen (44) en Somaliërs (48). Laatstgenoemde groepen, vrijwel volledig bestaand uit asielmigranten, zijn gelijkmatiger over het land verspreid dan de 'klassieke' groepen, mede als gevolg van het door de overheid toegepaste spreidingsbeleid voor asielzoekers. Dit beleid houdt in dat alle Nederlandse gemeenten woningen voor de huisvesting van asielzoekers beschikbaar moeten stellen. Aangezien de capaciteit van deze huisvesting onder meer afhankelijk is van de totale bevolking van een gemeente, leidt dit – in ieder geval op de korte termijn – tot een vrij gelijkmatige spreiding.

Van de niet-westerse allochtonen zijn, zoals blijkt uit *staat 5*, de *Surinamers* relatief het sterkst vertegenwoordigd in de drie grootste steden en in Zoetermeer en Almere. Hun aandeel is opvallend klein in Maastricht. Een groot aantal Surinamers is de afgelopen jaren van Amsterdam (en buurgemeenten) verhuisd naar Almere. In Almere, waar hun aantal tussen 1996 en 2003 ruim verdubbelde, wonen nu 15 duizend Surinamers, 9 procent van het totaal aantal inwoners. Daarentegen is in Utrecht het aantal Surinamers in deze periode licht teruggelopen.

Turken zijn, evenals de andere niet-westerse herkomstgroeperingen, numeriek het sterkst vertegenwoordigd in de vier grote steden. In relatief opzicht springen echter vooral Enschede en Zaanstad eruit. Zaanstad, waar de helft van alle niet-westerse allochtonen tot de Turkse groepering behoort, is in absoluut opzicht zelfs de vijfde 'Turkse stad' van Nederland. Ook Almere heeft in recente jaren een sterke aantrekkingskracht uitgeoefend op deze herkomstgroepering: hun aantal is er in zeven jaar tijd ruim verdrievoudigd.

Marokkanen, die zich voor twee derde in een gemeente met meer dan 100 duizend inwoners bevinden, zijn in absoluut opzicht het sterkst vertegenwoordigd in Amsterdam (61 duizend personen) en in relatief opzicht in Utrecht (42 procent van alle niet-westerse allochtonen). Ook Ede, Leiden, 's-Hertogenbosch en Breda tellen

Staat 5
Aantal allochtonen (eerste en tweede generatie) in de 25 grootste gemeenten naar herkomstgroepering per 1 000 inwoners, 1 januari 2003

Gemeente	Westers	Niet-westers	waarvan				
			Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen / Arubanen	Overigen
	<i>0/00</i>						
Amsterdam	137	335	50	83	97	16	89
Rotterdam	99	339	72	57	87	33	89
Den Haag	124	304	63	48	95	22	74
Utrecht	99	201	45	85	26	8	37
Eindhoven	115	140	43	22	17	12	46
Tilburg	81	132	34	23	15	23	37
Groningen	91	87	6	5	18	17	41
Almere	97	216	13	26	90	22	65
Breda	99	96	15	27	12	12	30
Nijmegen	121	118	31	20	10	13	45
Amersfoort	72	107	33	23	9	10	33
Enschede	126	137	54	13	12	5	52
Haarlem	103	120	41	26	13	6	34
Arnhem	115	163	52	18	21	14	58
Zaanstad	85	145	69	9	27	5	35
Den Bosch	86	98	19	29	14	8	29
Apeldoorn	93	79	28	5	7	8	30
Haarlemmermeer	98	90	8	13	23	7	39
Maastricht	145	66	12	13	3	5	33
Dordrecht	98	161	49	19	22	28	43
Leiden	115	133	18	39	17	12	47
Zoetermeer	113	137	5	9	61	18	44
Zwolle	66	81	21	5	10	12	33
Emmen	68	35	7	3	4	3	18
Ede	71	66	17	21	5	2	20
Totaal 25 gemeenten	107	197	41	38	46	16	56
Overige gemeenten	79	56	12	9	8	4	23
Nederland	87	100	21	18	20	8	33

verhoudingsgewijs veel Marokkanen. De sterkste toename vond in de afgelopen zeven jaar plaats in Almere, van 1,8 naar 4,3 duizend.

Antillianen en Arubanen zijn al langere tijd sterk vertegenwoordigd in Groningen (een vijfde van alle niet-westerse allochtonen in die stad). In de afgelopen jaren is hun aantal in Groningen bovendien meer dan gemiddeld toegenomen, al vond de snelste groei – bijna een verdrievoudiging – opnieuw plaats in Almere. Ook in Tilburg en Den Haag maakte deze groep een bovengemiddelde groei door.

Van de 'overige' niet-westerse allochtonen zijn vooral de *Afghanen* naar verhouding ondervertegenwoordigd in de vier grote steden. Twee derde van alle Afghanen woont momenteel in een gemeente met minder dan 100 duizend inwoners. Deze 'nieuwe' herkomstgroepering is, evenals de *Irakezen*, (nog) vrij gelijkmatig over Nederland verspreid. De aantallen Afghanen in de grotere gemeenten zijn de afgelopen jaren vooral sterk gegroeid in Apeldoorn, Breda, Groningen en Emmen. In 1996 woonden in deze steden tezamen nog geen vijftig Afghanen, inmiddels zijn het er 1,2 duizend.

Amsterdam is de stad met het grootste aantal *Irakezen* (2,5 duizend). De sterkste groei van het aantal Irakezen heeft zich in de afgelopen zeven jaar voorgedaan in Den Haag, van circa 250 naar 2,2 duizend.

Het aantal *Somaliërs* in Tilburg, tot voor kort de stad waarin deze herkomstgroepering het omvangrijkst was, is teruggelopen van 2,2 duizend in 2001 naar 1,7 duizend in 2003. Het grootste aantal woont nu in Rotterdam (2,1 duizend). Deze groep wordt gekenmerkt door een hoge verhuismobiliteit. Veel Somaliërs vertrekken ook weer naar het buitenland, in het bijzonder het Verenigd Koninkrijk.

De groep met als herkomst *Nederlands-Indië/Indonesië* maakt in Zoetermeer meer dan de helft uit van alle westerse allochtonen.

Hun aandeel is ook opvallend hoog in Ede, Zwolle en Amersfoort. Personen met een *Duitse* achtergrond zijn, zoals te verwachten, vooral sterk vertegenwoordigd in gemeenten in het oosten van Nederland (Emmen, Nijmegen, Enschede en Eindhoven). Voor de *Belgische* herkomstgroepering geldt hetzelfde in het zuiden van ons land (Maastricht, Breda en Tilburg). Personen met een (*voormalig*) *Joegoslavische* achtergrond zijn vrij gelijkmatig over de gemeenten verdeeld, al is hun aandeel relatief groot in Emmen. Het kosmopolitische karakter van Amsterdam wordt tot uitdrukking gebracht in het feit dat zich daar de grootste aandelen westerse allochtonen uit de overige herkomstlanden bevinden.

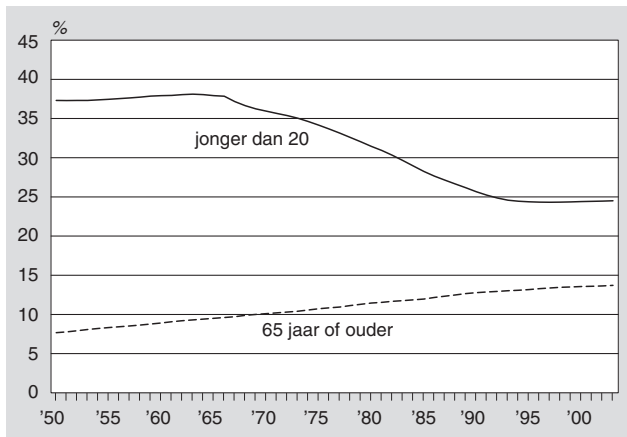
2. Leeftijdopbouw en vergrijzing

Veranderingen in de leeftijdsopbouw van de bevolking zijn niet van recente datum. Deze veranderingen worden vooral veroorzaakt door de ontwikkeling van de geboorte- en sterftecijfers. Veel kleiner is de invloed van migratie. Het afgelopen decennium zijn de ontwikkelingen rond de leeftijdsopbouw relatief gering geweest. Dit geldt echter niet voor eerdere decennia, noch voor komende decennia (De Jong, 2003). In *grafiek 2* is daarom de ontwikkeling sinds 1950 weergegeven.

In de afgelopen dertig jaar is, zoals blijkt uit de grafiek, sprake geweest van een sterke ontgroening. In 1970 waren van elke honderd inwoners 36 jonger dan twintig jaar. Dit aandeel maakte, vooral als gevolg van een sterk afnemend aantal geboorten in de jaren zeventig en tachtig, een snelle daling door die aanhield tot het begin van de jaren negentig. Momenteel is bijna een kwart van alle inwoners jonger dan twintig jaar.

Dit proces van ontgroening is vrijwel beëindigd. De langzame vergrijzing van de bevolking zet echter door, en versnelt nog na 2010, als de babyboomgeneratie de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. Deze vergrijzing heeft, zoals blijkt uit *grafiek 2*, een veel geleidelijker verloop dan de ontgroening. De invloed hiervan op de leeftijdsopbouw is desondanks aanzienlijk.

2. Aandeel jongeren en ouderen per 100 inwoners, 1950–2003

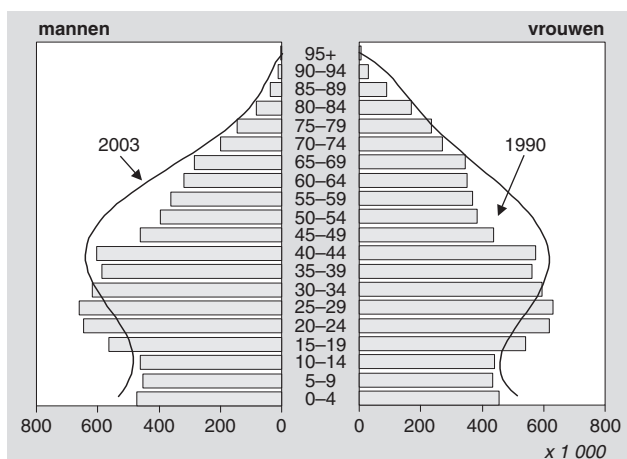

Waar in 1990 twintigers met 2,56 miljoen de grootste leeftijdscategorie vormden, zijn momenteel dertigers het talrijkst (2,62 miljoen in 2003). Een tweede plaats, naar aantal, wordt bezet door de veertigers (2,44 miljoen). Een derde van alle Nederlanders is dus dertiger of veertiger. Een – overigens relatief bescheiden – effect van immigratie is zichtbaar in de toename van het aantal dertigers in 2003 ten opzichte van het aantal twintigers in 1990. Anders dan men wellicht zou veronderstellen heeft deze immigratie geen merkbaar effect gehad op de verhouding tussen de aantallen mannen en vrouwen: in 2003 zijn er, evenals in 1990, 103 mannelijke dertigers voor elke 100 vrouwen van dezelfde leeftijd.

Opvallend is de toename sinds 1990 van het aantal kinderen jonger dan tien jaar. In deze periode van dertien jaar groeide hun aantal met 11 procent, van 1,81 naar 2,01 miljoen. Het aantal tieners, daarentegen, nam licht af (van 2,01 naar 1,96 miljoen). Immigratie heeft hier wél een belangrijke rol gespeeld. Van de groep kinderen jonger dan tien jaar wordt 22 procent (451 duizend kinderen) tot de allochtonen gerekend. Zeven op de tien allochtone kinderen behoort tot een niet-westerse herkomstgroepering. Dit effect van immigratie is grotendeels indirect, een gevolg van de gemiddeld hogere vruchtbaarheid van sommige herkomstgroeperingen. Slechts één op de acht jonge allochtone kinderen is in het buitenland geboren, de overige zeven behoren tot de (in Nederland geboren) tweede generatie.

Duidelijk is ook dat de, in grafiek 2 bescheiden ogende, toename van het percentage 65-plussers in absolute zin een aanzienlijke groei van deze bevolkingscategorie tot gevolg heeft gehad. Sinds 1990 is deze groep met bijna 17 procent (315 duizend personen) in omvang toegenomen (grafiek 3). Van elke 100 inwoners vallen momenteel 14 in deze leeftijdsklasse. Deze toename is overigens maar voor een klein deel het gevolg van de toegenomen levens-

3. Leeftijdsofbouw op 1 januari 1990 en 2003

verwachting. Een veel grotere invloed gaat uit van de door vroegere ontwikkelingen bepaalde leeftijdsopbouw. Deze invloed zal, met het vergrijzen van de babyboomgeneratie, voorlopig nog verder toenemen.

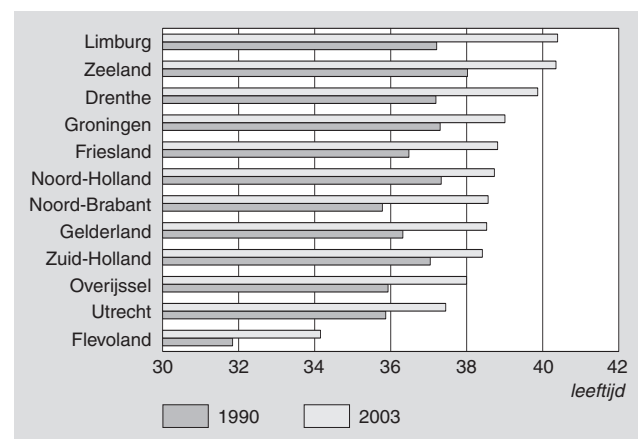
Nog sterker dan de groei van het aantal 65-plussers is de relatieve toename van de alleroudesten (80 jaar en ouder) geweest. Deze groep is sinds 1990 met ruim een kwart in omvang toegenomen, van 428 duizend naar 544 duizend. Een op de dertig inwoners is dus 80-plusser, tegen slechts een op de honderd een halve eeuw geleden. Vrouwen maken, door hun hogere levensverwachting, ruim twee derde uit van deze leeftijdsgroep. Met het toenemen van de leeftijd neemt ook deze scheve verdeling tussen de seksen toe: acht op de tien 90-plussers zijn vrouwen.

Het afgelopen decennium is het aandeel van de potentiële beroepsbevolking (personen van 20 tot 65 jaar) slechts weinig veranderd. Tot 1994 steeg dit aandeel, om vervolgens weer langzaam te dalen. Het aandeel 20–64-jarigen zal ook in de nabije toekomst maar licht afnemen. Per 100 inwoners behoren momenteel 62 personen tot de potentiële beroepsbevolking. Wel wordt deze bevolkingsgroep geleidelijk ouder. In 1990 lag de gemiddelde leeftijd binnen deze beroepsbevolking op 39,6 jaar, in 2003 op 41,8 jaar.

Met de veranderende leeftijdssamenstelling van de potentiële beroepsbevolking verandert ook het groeitempo van deze bevolkingscomponent. Tot 1990 was er nog sprake van een jaarlijkse groei met meer dan 100 duizend personen. Dit liep in de jaren negentig terug tot minder dan 70 duizend per jaar. Omdat in het afgelopen decennium de arbeidsparticipatie sterk is toegenomen, heeft er, ondanks de lichte teruggang van de potentiële beroepsbevolking, een aanzienlijke groei plaatsgevonden van het aantal economisch actieven.

Evenals in 1990 is Flevoland momenteel de jongste provincie (grafiek 4), met een gemiddelde leeftijd van 34,2 jaar. Gemiddeld zijn Zeelanders en Limburgers ruim zes jaar ouder dan de inwoners van Flevoland. Limburgers zijn in het afgelopen decennium het snelst vergrijsd: de gemiddelde leeftijd in 2003 ligt ruim drie jaar hoger dan in 1990. Zuid- en Noord-Holland, provincies die vooral een grote aantrekkingskracht uitoefenen op relatief jeugdige allochtonen, vergrijzen het langzaamst.

4. Gemiddelde leeftijd inwoners per provincie, 1990 en 2003

De *staten 6 en 7* laten de regionale veranderingen in leeftijdsopbouw in meer detail zien. Friesland blijkt de sterkst ontgroenende provincie te zijn, met een afname van het aantal jongeren van 9,4 procent in genoemde periode. De vergrijzing verloopt in deze provincie desondanks langzamer dan gemiddeld; Friesland is de provincie met de sterkst groeiende potentiële beroepsbevolking.

Zuid- en Noord-Holland blijken niet alleen relatief langzaam te ontgroenen, maar ook – ten opzichte van 1990 – nauwelijks grijzer te zijn geworden. Noord-Holland is de enige provincie waar het aandeel 65-plussers (licht) is gedaald. De leeftijdsopbouw in de beide Hollanden is dus betrekkelijk stabiel.

De snelste veranderingen voltrekken zich in Limburg, Noord-Brabant, Drenthe, Overijssel en Gelderland, provincies die zowel bovengemiddeld ontgroenen als vergrijzen.

Uit staat 7 blijkt dat ontgroening en vergrijzing zich voordoen in de kleine en middelgrote gemeenten. In de grote gemeenten, en vooral in de vier grote steden, is sprake van een tegenovergestelde trend. Het aandeel van de jongeren in de bevolking neemt er toe, het aandeel van de 65-plussers af. Vooral de sterke daling van het percentage ouderen in de vier grote steden, van 16,4 in 1990 naar 13,0 in 2003, is opvallend. Door deze tegenovergestelde trends in ontgroening en vergrijzing zijn de verschillen in leeftijdsopbouw naar gemeentegrootte het afgelopen decennium afgenomen: het verschil in percentage jongeren tussen de kleinste en de grootste gemeenten bedraagt momenteel 3,7 procentpunten, tegen 7,2 procentpunten in 1990. Nog sterker is de afname van het verschil in vergrijzing: dit verschil bedraagt nog slechts 0,7 procentpunten, tegen 4,9 procentpunten in 1990. Overigens hebben de gemeentelijke herindelingen sinds 1990 maar weinig bijgedragen aan de vermindering van deze verschillen.

Door de lichte toename van het percentage 20–64-jarigen tot 1994, en de lichte daling die er daarna op volgde, is het aandeel van deze potentiële beroepsbevolking slechts weinig veranderd. Alleen in de grote steden is sprake van een lichte toename ten opzichte van 1990.

In het algemeen kan worden gesteld dat het proces van vergrijzing enigszins wordt geremd door de immigratie en hogere vruchtbaarheid van allochtonen. Tussen de diverse groepen westerse

en niet-westerse allochtonen bestaan echter zeer grote verschillen in leeftijdsopbouw en vergrijzing, zoals blijkt uit *staat 8*. De omvang van de tweede generatie allochtonen (1,45 miljoen) is weliswaar niet veel kleiner dan die van de eerste generatie (1,59 miljoen), maar de verhouding tussen de eerste en de tweede generatie ligt bij niet-westerse allochtonen heel anders dan bij westerse allochtonen. Met uitzondering van personen uit het voormalige Joegoslavië en enkele voormalige Sovjetrepublieken, heeft de westerse herkomstgroepering een aanzienlijk oudere leeftijdssamenstelling en een veel omvangrijkere tweede generatie. Van de westerse allochtonen behoort 59 procent tot de tweede generatie, van de niet-westerse allochtonen 38 procent.

Niet-westerse allochtonen vormen een zeer jonge bevolkingsgroep. Dit geldt in het bijzonder voor de tweede generatie. Het aandeel jongeren is onder de niet-westerse allochtonen ruim twee keer zo groot als onder de westerse allochtonen. Van de Somaliërs is zelfs de helft jonger dan 20 jaar. Deze herkomstgroepering is, als gevolg van recente immigratie en een hoog vruchtbaarheidscijfer, met een gemiddelde leeftijd van 21,6 jaar zeer jong. Alle niet-westerse herkomstgroeperingen zijn gemiddeld jonger dan de autochtonen. Het neerwaartse effect van hun aanwezigheid op de vergrijzing is echter bescheiden: terwijl van alle autochtonen 15,1 procent 65 jaar of ouder is, ligt het gemiddelde voor Nederland, vooral wegens het veel lagere percentage niet-westerse ouderen, op 13,7 procent. De gemiddelde leeftijd van alle inwoners tezamen bedraagt in Nederland 38,6 jaar, slechts 1,3 jaar jonger dan bij afwezigheid van de allochtone bevolkingscomponent het geval zou zijn geweest.

Staat 6
Aandeel inwoners naar leeftijdsgroep per provincie, 1 januari 1990 en 2003

Provincie	Jonger dan 20 jaar			20–64 jaar			65 jaar of ouder		
	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990
	%								
Groningen	24,6	23,0	-6,4	61,0	62,6	2,6	14,4	14,4	0,2
Friesland	28,1	25,5	-9,4	58,1	60,0	3,3	13,8	14,5	5,0
Drenthe	26,6	24,6	-7,4	59,8	59,7	-0,1	13,6	15,6	14,9
Overijssel	27,7	25,8	-6,8	59,7	60,4	1,2	12,5	13,8	10,3
Flevoland	32,8	30,3	-7,6	58,8	61,1	3,9	8,4	8,6	2,3
Gelderland	26,6	25,1	-5,5	60,9	61,1	0,2	12,5	13,8	10,5
Utrecht	26,1	25,0	-4,1	61,9	62,6	1,1	12,0	12,4	3,2
Noord-Holland	23,6	23,4	-1,0	62,9	63,2	0,5	13,5	13,4	-0,6
Zuid-Holland	25,1	24,6	-2,2	61,2	61,7	0,8	13,7	13,7	0,2
Zeeland	26,1	24,3	-7,0	58,3	59,2	1,6	15,7	16,5	4,9
Noord-Brabant	26,3	24,5	-7,0	62,9	62,2	-1,1	10,8	13,3	23,6
Limburg	24,0	22,7	-5,5	63,8	62,1	-2,7	12,2	15,3	25,1
Nederland	25,7	24,5	-4,6	61,5	61,8	0,4	12,8	13,7	7,1

Staat 7
Aandeel inwoners naar leeftijdsgroep per gemeentegrootteklasse, 1 januari 1990 en 2003

Grootteklasse naar aantal inwoners	Jonger dan 20 jaar			20–64 jaar			65 jaar of ouder		
	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990	1990	2003	procentuele verandering sinds 1990
	%								
minder dan 10 000	27,8	25,8	-7,4	60,7	60,6	-0,2	11,5	13,7	19,1
10 000 tot 20 000	27,7	25,9	-6,6	60,6	60,4	-0,3	11,7	13,7	17,3
20 000 tot 50 000	27,1	25,4	-6,1	60,8	60,5	-0,5	12,1	14,1	16,2
50 000 tot 100 000	25,8	24,0	-7,0	61,8	61,7	-0,1	12,4	14,3	15,2
100 000 of meer	21,6	23,0	6,4	63,2	64,0	1,2	15,2	13,0	-14,3
waaronder									
vier grote steden	20,6	22,1	7,5	63,0	64,9	3,0	16,4	13,0	-20,8
Totaal	25,7	24,5	-4,6	61,5	61,8	0,4	12,8	13,7	7,1

Staat 8
Allochtonen naar leeftijdsgroep en herkomstgroepering, 1 januari 2003

Herkomstgroepering	Totaal	waarvan			Gemiddelde leeftijd	
		jonger dan 20 jaar	20-64 jaar	65 jaar of ouder		
	<i>x 1 000</i>	%		aandeel 1e generatie		
Niet-westerse allochtonen	1 622,6	38,8	58,8	2,4	61,9	36,2
waaronder						
Turken	341,4	39,5	58,4	2,2	55,7	37,9
Surinamers	320,7	33,1	62,8	4,2	58,4	41,6
Marokkanen	295,3	43,1	54,6	2,3	55,3	37,2
Antillianen/Arubanen	129,3	37,6	60,3	2,2	65,3	33,9
Irakezen	42,0	39,3	59,1	1,6	85,2	30,3
Chinezen	38,8	34,3	61,8	3,9	69,9	34,4
Afghanen	34,2	45,6	52,7	1,7	90,3	27,1
Somaliërs	27,6	49,3	49,9	0,8	70,9	28,6
Iraniers	28,0	31,3	66,8	2,0	85,3	33,9
Westerse allochtonen	1 416,2	18,4	67,8	13,8	41,1	45,0
waaronder						
Ned.-Indiërs/Indonesiërs	400,6	11,9	75,1	12,9	33,8	58,8
Duitsers	393,2	11,0	65,3	23,7	26,6	48,1
Belgen	113,2	19,3	60,3	20,5	31,8	43,2
pers. uit Ver. Koninkrijk	76,1	27,5	67,8	4,7	59,9	40,2
pers. uit (voorm.) Joegoslavië	76,0	30,9	66,1	3,0	73,7	36,2
Totaal allochtonen	3 038,8	29,3	63,0	7,7	52,2	39,4
Autochtonen	13 153,8	23,4	61,5	15,1		39,7
Nederland	16 192,6	24,5	61,8	13,7		38,6

3. Huishoudensontwikkelingen
3.1 Particuliere huishoudens

Het aantal particuliere huishoudens in Nederland is sinds het midden van de jaren negentig relatief sterker gegroeid dan het aantal inwoners. Dit kan vooral worden toegeschreven aan de nog steeds gestaag voortgaande 'huishoudensverdunding': de gemiddelde huishoudensomvang bedraagt inmiddels nog maar 2,3 personen (*staat 9*), tegen 4,5 een eeuw geleden.

Van de 7 miljoen huishoudens die ons land momenteel telt, vormen eenpersoonshuishoudens de grootste afzonderlijke categorie (ca. 2,4 miljoen, waaronder 1,3 miljoen alleenstaande vrouwen), gevolgd door paren met kinderen (2,1 miljoen) en paren zonder kinderen (2,0 miljoen). Het aantal eenouderhuishoudens bedraagt 425 duizend. Minder dan één procent (48 duizend) van alle huishoudens, ten slotte, behoort tot de categorie 'overige huishoudens'. Hieronder vallen bijvoorbeeld huishoudens van samenwonende broers.

Het aantal meerpersoonshuishoudens (huishoudens met twee of meer personen) is in de afgelopen jaren veel minder sterk gegroeid dan het aantal eenpersoonshuishoudens. Binnen de categorie meerpersoonshuishoudens is het aantal ongehuwde samenwoners wel fors toegenomen (38 procent sinds 1995, het eerste jaar waarvoor vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn). Het sterkst groeide het aantal ongehuwde paren met kinderen. Ook onder de eenouderhuishoudens heeft een aanzienlijke toename plaatsgehad (18 procent sinds 1995). Het aantal gehuwde paren met kinderen, daarentegen, nam met bijna 7 procent (133 duizend huishoudens) af.

Het aantal eenpersoonshuishoudens (alleenstaanden) neemt al geruime tijd van jaar op jaar toe. Momenteel zijn er in Nederland ongeveer 2,4 miljoen eenpersoonshuishoudens. Het aantal alleenstaande vrouwen (1,3 miljoen) overtreft het aantal alleenstaande mannen (1,1 miljoen). Wel is laatstgenoemde categorie sinds medio jaren negentig relatief het sterkst gegroeid (17 procent, tegen 10 procent voor alleenstaande vrouwen). De toename van het aantal alleenstaanden heeft in vrijwel alle leeftijdsklassen plaatsgevonden.

Staat 9
Particuliere huishoudens naar samenstelling, 1 januari 1995 en 2003

Type huishouden	1995	2003*	Procentuele verandering sinds 1995
	<i>x 1 000</i>		
Eenpersoonshuishouden	2 109	2 389	13,3
Niet-gehuwd paar zonder kind(eren)	419	500	19,3
Niet-gehuwd paar met kind(eren)	100	214	114,0
Gehuwd paar zonder kinderen	1 425	1 547	8,6
Gehuwd paar met kind(eren)	2 012	1 879	-6,6
Eenouderhuishoudens	361	425	17,7
Overig	44	48	9,1
Totaal huishoudens	6 469	7 002	8,2
	<i>absoluut</i>		
Gemiddeld aantal personen per huishouden	2,38	2,28	-4,2

Onder jonge vrouwen wordt het hoogste aantal alleenstaanden op 25-jarige leeftijd bereikt; onder jonge mannen ligt dit maximum een paar jaar later. Dit komt doordat meisjes het ouderlijk huis gemiddeld twee jaar eerder verlaten dan jongens, en ook gemiddeld jonger zijn als ze een relatie aangaan (Van Hoorn, 2001). De afgelopen jaren is het aantal alleenstaanden onder jongeren vooral toegenomen omdat ze eerder uit huis zijn gegaan. Ook uitstel van relatievorming speelt een rol.

Rond 25-jarige leeftijd is ongeveer een kwart van alle jongeren alleenstaand. Op middelbare leeftijd daalt dit percentage tot iets boven de tien voor mannen en iets daaronder voor vrouwen. Vanaf 45-jarige leeftijd neemt het percentage alleenstaanden onder vrouwen weer toe, als gevolg van echtscheiding en verweduwing. Onder mannen zet een stijging van het aandeel alleenstaanden pas vanaf ongeveer 70-jarige leeftijd in. Dit komt doordat mannen minder vaak hun partner overleven dan vrouwen. Bovendien hertrouwen mannen na een scheiding vaker dan vrouwen.

Het aantal huishoudens van niet-gehuwde paren is snel toegenomen, van 519 duizend medio jaren negentig naar 714 duizend in 2003. Deze toename vond zowel plaats onder paren zonder kinderen als onder paren met kinderen. Laatstgenoemde groep is sinds 1995 in aantal verdubbeld.

De groei van het aantal personen dat niet-gehuwd samenwoont, heeft vooral plaatsgevonden in de leeftijdsklassen vanaf 25 jaar. Het feit dat de toename bij 20–24-jarige vrouwen lager is dan bij vrouwen boven de 25 jaar, en bij mannen zelfs afwezig, kan worden verklaard door de sterke stijging van het percentage alleenstaanden. Steeds meer jongeren gaan na het verlaten van het ouderlijk huis eerst een tijdje alleenwonen. Er vindt dus uitstel plaats van niet-gehuwd samenwonen.

Het aantal niet-gehuwd samenwonenden stijgt zo sterk doordat zowel frequentie als duur van het ongehuwd samenwonen toenemen. Een groeiende minderheid van de ongehuwd samenwonende paren ziet de (geplande) komst van een kind namelijk niet langer als reden om te gaan trouwen. Inmiddels hebben ongeveer drie op de tien pasgeboren kinderen niet-gehuwde ouders.

Terwijl het niet-gehuwd samenwonen bij jonge volwassenen in het afgelopen decennium sterk is toegenomen, is het aantal huishoudens van gehuwde paren met ongeveer 3,4 miljoen vrijwel constant gebleven. Binnen de laatste groep heeft zich sinds het

midden van de jaren negentig echter wel een sterke afname voorgedaan van het aantal gehuwde paren met kinderen (min 133 duizend) en een gelijktijdige toename van het aantal gehuwde paren zonder kinderen (plus 122 duizend). Deze toename wordt veroorzaakt door het uit huis gaan van het (jongste) kind. Rond het vijftigste levensjaar begint het aantal paren zonder kinderen sterk toe te nemen.

In de jongere leeftijdsklassen, tot medio dertig, zijn de aantallen gehuwden in beide groepen (met en zonder kinderen) de afgelopen jaren afgenomen. Van de vrouwen in de tweede helft van de twintig was eind jaren tachtig zo'n 60 procent gehuwd. Inmiddels is dit aandeel gedaald tot ongeveer 35 procent.

Opmerkelijk is ook de stijging van het aantal gehuwd samenwonende zestigers en zeventigers. De belangrijkste oorzaak hiervan is enerzijds de – ten opzichte van de vrouwen – relatief sterk gestegen levensverwachting van mannen. Hierdoor blijven echtparen langer bij elkaar. Anderzijds blijven ouderen langer zelfstandig wonen (en dus een particulier huishouden voeren), en zijn ze hierdoor ouder als ze deel gaan uitmaken van een institutioneel huishouden.

In *staat 10* zijn de aantallen 65-plussers weergegeven die alleen staan of (al dan niet gehuwd) met een partner samenwonen. Om de recente ontwikkelingen te laten zien, zijn tevens de cijfers opgenomen voor 1995, het eerste jaar waarvoor vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn. Vier op de vijf mannen van 65 jaar of ouder die zelfstandig een huishouding voeren blijken met een partner samen te wonen, terwijl dit voor iets minder dan de helft van de vrouwen van deze leeftijd het geval is. De hogere gemiddelde levensverwachting van vrouwen en het feit dat vrouwen doorgaans jonger zijn dan hun partner is debet aan dit grote verschil.

Sinds 1995 zijn voor beide seksen zowel alleenstaanden als samenwoners in aantal toegenomen, echter met uitzondering van de alleenstaande vrouwen tot ongeveer 75-jarige leeftijd. Deze ontwikkeling is het gevolg van de gunstige trend in de levensverwachting onder mannen, die zich onder meer uit in lagere sterftekansen op deze leeftijden. Hun partners hebben hierdoor uiteraard ook een lagere kans om relatief jong weduwe te worden. In de hoogste leeftijdsgroepen, vanaf 90 jaar, groeit het aantal (veelal alleenstaande) vrouwen nog wel aanzienlijk sterker dan het aantal mannen. Van de bijna 30 duizend alleenstaande 90-plussers is ruim vier vijfde vrouw.

Staat 10
Alleenstaande en samenwonende 65-plussers naar geslacht en leeftijdsgroep, 1 januari 1995 en 2003

Leeftijd	Alleenstaanden			Samenwonenden		
	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995
	<i>x 1 000</i>			<i>x 1 000</i>		
	<i>Mannen</i>					
65–69	34,5	43,4	25,9	237,9	255,9	7,6
70–74	34,0	40,8	20,0	191,0	204,7	7,2
75–79	26,6	35,8	34,4	109,0	136,9	25,6
80–84	21,7	27,4	26,1	55,2	70,4	27,6
85–89	11,5	14,4	25,3	16,6	21,7	30,8
90–94	3,7	4,7	28,4	2,7	3,9	40,5
95+	0,6	0,8	33,7	0,2	0,3	33,7
Totaal	132,6	167,2	26,2	612,6	693,8	13,3
	<i>Vrouwen</i>					
65–69	101,2	97,9	-3,3	207,6	220,9	6,4
70–74	132,2	124,2	-6,1	155,9	167,6	7,5
75–79	120,9	140,0	15,8	79,1	101,8	28,8
80–84	100,4	119,9	19,4	35,2	45,3	28,9
85–89	50,4	65,2	29,3	9,1	11,4	25,8
90–94	13,8	21,6	57,2	1,5	1,9	29,9
95+	2,0	3,9	90,2	0,2	0,2	1,0
Totaal	521,1	572,8	9,9	488,5	549,1	12,4

In het afgelopen decennium werden in ons land jaarlijks tussen de 80 en 90 duizend huwelijken gesloten. Daarbij is de gemiddelde huwelijksleeftijd, vooral als gevolg van uitstel, al langere tijd aan het stijgen. Gemiddeld is een man bij het huwelijk nu bijna 35 jaar, een vrouw bijna 32 jaar.

Ondanks de toegenomen aandelen ongehuwde en gescheiden volwassenen, blijft het huwelijk voor de overgrote meerderheid uiteindelijk de gewenste leefvorm. Voor de meesten heeft ongehuwd samenwonen de functie van 'proefhuwelijk' (Van Hoorn et al., 2001). Vaak wordt, zodra een kind gewenst of onderweg is, toch gekozen voor het huwelijk. Vergeleken met andere West- en Noord-Europese landen vertoont Nederland in dit opzicht een verrassend traditioneel patroon (Sprangers en Garssen, 2003). Ongehuwd samenwonen komt in ons land weliswaar meer dan gemiddeld voor, maar op een kinderwens of zwangerschap volgt ook vaker dan elders een huwelijk.

Vanaf medio jaren negentig is het aantal alleenstaande ouders met ongeveer 18 procent toegenomen tot 425 duizend. Omdat kinderen na een echtscheiding in de meeste gevallen bij de moeder blijven, bestaat de grote meerderheid van deze eenouderhuishoudens uit een moeder met haar kind(eren). Slechts in een op de zes à zeven eenoudergezinnen staat de vader aan het hoofd. De meeste eenoudergezinnen zijn klein: zes op de tien bestaan uit één ouder en één kind.

Rond de veertigjarige leeftijd is het aantal moeders in eenouderhuishoudens het grootst. Ongeveer tien procent van alle vrouwen maakt op deze leeftijd deel uit van een eenouderhuishouden. Van de veertigjarige mannen is slechts één procent alleenstaande ouder. De eenouderhuishoudens van zowel alleenstaande vaders als alleenstaande moeders zijn in de meeste gevallen ontstaan door echtscheiding.

Staat 11 toont de huishoudenssamenstelling van de 25 grootste gemeenten van Nederland (meer dan 100 duizend inwoners). Uit de gegevens in deze staat blijkt hoezeer gemeenten van vergelijkbare omvang in dit opzicht soms van elkaar verschillen. Zo bestaat in Leiden de helft van alle huishoudens uit slechts één persoon, terwijl dit aandeel in het even grote Almere een kwart

bedraagt. Een huishouden is in Almere, een typische forensengemeente, gemiddeld navenant groter dan in studentenstad Leiden. Naast de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs oefenen vermoedelijk ook andere voorzieningen in de grote steden een sterke aantrekkingskracht uit op alleenstaanden. Met uitzondering van Rotterdam vormen eenpersoonshuishoudens ruim de helft van alle huishoudens in de grootste steden.

Het aandeel van niet-gehuwde paren – al dan niet met kinderen – is in de grote steden daarentegen niet of nauwelijks hoger (en in Rotterdam zelfs iets lager) dan gemiddeld. Opvallend is het aandeel van de niet-gehuwde paren met kinderen in Almere. In deze gemeenten zijn Surinamers en Antillianen, die relatief vaak niet-gehuwd samenwonen of een eenouderhuishouding voeren, relatief sterk vertegenwoordigd.

Amsterdam, Rotterdam en Den Haag tellen naar verhouding veel eenouderhuishoudens. Het aandeel van deze huishoudens is in Amsterdam zelfs maar weinig lager dan het aandeel van de gehuwde paren met kinderen in deze stad (9,5 procent tegen 11,8 procent).

3.2 Institutionele huishoudens

Ongeveer 1,3 procent van alle inwoners van Nederland voert niet zelfstandig een (particulier) huishouden, maar maakt deel uit van een institutioneel huishouden. Dit is meestal een verpleeg- of verzorgingshuis, en minder vaak een kindertehuis, revalidatiecentrum of gevangenis. Deze institutionele bevolking is de afgelopen jaren gestaag gedaald. Begin jaren tachtig woonden ruim 300 duizend personen in een institutioneel huishouden, momenteel zijn het er minder dan 220 duizend.

Voor de capaciteit van verzorgingshuizen is gedaald. De beschikbare capaciteit wordt tegenwoordig gereserveerd voor mensen die niet meer voor zichzelf kunnen zorgen, waardoor bejaardenoorden verzorgingshuizen zijn geworden. Wat verder een rol zal spelen is dat de ouderen tegenwoordig meer mogelijkheden hebben om via een aangepaste woonvorm (zoals serviceappartement of aanleunwoning) als particulier huishouden voor een bepaald zorgniveau te kiezen. In 1995 woonde 28,5 procent

Staat 11
Particuliere huishoudens in de 25 grootste gemeenten naar samenstelling, 2003*

Gemeente	Totaal ¹⁾	Niet-gehuwd paar		Gehuwd paar		Eenouderhuishouden	Eenpersoonshuishouden	Gemiddelde huishoudensgrootte
		zonder kinderen	met kind(eren)	zonder kinderen	met kind(eren)			
	x 1 000	%						
Amsterdam	405,2	8,3	3,0	10,9	11,8	9,5	55,1	1,82
Rotterdam	302,2	7,4	2,8	15,5	15,9	9,8	47,4	1,98
Den Haag	233,1	7,4	3,2	14,5	16,5	8,7	48,5	1,99
Utrecht	138,6	9,9	3,4	13,0	15,3	5,4	51,8	1,91
Eindhoven	99,8	8,8	3,0	19,8	19,2	5,8	42,3	2,07
Tilburg	90,3	8,6	3,3	19,2	22,9	6,5	38,8	2,19
Groningen	101,1	10,4	3,3	12,4	10,7	5,7	56,2	1,75
Almere	65,5	8,4	5,9	17,6	32,0	9,2	26,4	2,52
Breda	74,8	9,0	3,2	21,0	22,7	6,0	37,3	2,20
Nijmegen	80,5	8,2	3,4	15,2	16,0	6,4	49,8	1,94
Amersfoort	56,4	8,2	3,7	19,2	27,0	6,0	35,1	2,33
Enschede	71,6	7,8	3,2	20,0	21,4	5,5	41,0	2,13
Haarlem	71,5	8,5	3,6	17,7	19,2	6,2	43,9	2,06
Arnhem	69,3	9,7	3,6	16,2	18,0	6,8	44,7	2,04
Zaanstad	60,6	7,1	4,0	22,8	26,4	7,0	32,1	2,30
Den Bosch	59,5	8,8	3,5	19,6	24,5	6,1	36,7	2,23
Apeldoorn	65,6	7,0	2,9	24,5	27,8	5,4	31,8	2,38
Haarlemmermeer	49,6	7,8	3,9	22,2	32,8	5,8	27,0	2,48
Maastricht	61,0	6,6	2,4	20,2	19,0	6,2	45,0	2,00
Dordrecht	53,0	6,8	3,3	21,3	24,8	7,6	35,5	2,26
Leiden	61,0	8,3	3,0	14,5	17,3	5,5	50,6	1,93
Zoetermeer	46,6	7,1	3,5	21,1	29,9	8,6	29,3	2,42
Zwolle	49,6	9,0	3,1	19,5	23,7	5,6	38,4	2,22
Emmen	45,2	6,8	3,2	26,8	29,3	5,6	27,8	2,39
Ede	41,1	5,3	2,0	24,0	33,3	5,0	29,8	2,55
Totaal 25 gemeenten	2 452,5	8,1	3,2	16,6	19,0	7,4	44,5	2,06
Nederland	7 002,0	7,1	3,1	22,1	26,8	6,1	34,1	2,31

¹⁾ Inclusief overig.

Staat 12
Particuliere en institutionele huishoudens van 65-plussers naar geslacht en leeftijdsgroep, 1 januari 1995 en 2003

Leeftijd	Particuliere huishoudens			Institutionele huishoudens		
	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995	1995	2003*	procentuele verandering sinds 1995
	x 1 000			x 1 000		
<i>Mannen</i>						
65-69	282,7	309,5	9,5	3,4	2,9	-13,5
70-74	233,4	253,6	8,7	4,6	3,7	-20,2
75-79	141,1	178,5	26,5	6,2	5,3	-15,1
80-84	81,4	101,7	25,0	9,3	7,2	-23,1
85-89	30,4	38,0	25,2	8,8	7,3	-16,7
90-94	7,4	9,3	26,1	4,2	4,0	-6,2
95+	1,1	1,3	25,9	1,2	1,0	-13,8
Totaal	777,3	891,9	14,7	37,6	31,3	-16,9
<i>Vrouwen</i>						
65-69	329,7	334,3	1,4	4,8	3,2	-33,3
70-74	308,6	308,4	-0,1	9,1	6,2	-32,4
75-79	216,5	257,9	19,1	17,8	13,1	-26,3
80-84	149,2	178,2	19,5	32,7	24,0	-26,5
85-89	67,3	84,6	25,8	36,5	30,0	-17,8
90-95	18,0	26,8	48,6	19,9	19,4	-2,9
95+	2,8	4,9	72,0	5,6	6,2	11,3
Totaal	1 092,2	1 195,1	9,4	126,4	102,1	-19,2

van alle vrouwen van 80 jaar of ouder in een tehuis, momenteel is dit nog 21,3 procent.

Staat 12 laat de recente ontwikkelingen rond de huishoudensvorm van 65-plussers in meer detail zien. Duidelijk is de sterke oververteenwoordiging van vrouwen in institutionele huishoudens en de forse afname van de institutionele bevolking onder zowel mannen als vrouwen in alle leeftijdsklassen, met uitzondering van de alloudeste vrouwen. De toename van het aantal zelfstandig wonende vrouwen van deze leeftijd is overigens veel groter geweest dan de toename van het aantal vrouwelijke 90-plussers in verzorgings- en verpleeghuizen.

3.3 Huishoudens van de niet-westerse bevolking

De huishoudenssamenstelling van het niet-westerse bevolkingsdeel wijkt in een aantal opzichten sterk af van het beeld dat hierboven is geschetst voor de totale bevolking. Ook tussen de herkomstgroeperingen kunnen de verschillen aanzienlijk zijn. Zo verlaten allochtone jongeren, in vergelijking met hun autochtone leeftijdsgenoten, al vroeg het ouderlijk huis (Harmsen en Steenhof, 2003). Dit geldt vooral voor jongeren van Turkse of Marokkaanse origine. Vooral de eerstgenoemden trouwen bovendien op relatief jonge leeftijd en krijgen vroeg kinderen. Surinaamse en Antilliaanse jongeren, daarentegen, gaan naar verhouding vaak ongehuwd samenwonen. In dit opzicht vertonen ze meer overeenkomst met autochtone jongeren.

Op 20-jarige leeftijd wonen zes op de tien vrouwen van de eerste generatie Turken (doorgaans gehuwd) samen met een partner. Van de Marokkaanse vrouwen zijn het er vier op de tien. Op die leeftijd wonen de meeste autochtone vrouwen nog bij hun ouders: minder dan één op de tien 20-jarige autochtone jongeren woont samen.

Turkse mannen van de eerste generatie zijn beduidend ouder als ze aan een relatie beginnen, en blijven dus ook langer bij hun ouders wonen. Toch gaan ook zij jonger samenwonen dan autochtonen. Laatste genoemden zijn bij die gebeurtenis gemiddeld vijf jaar ouder. De tweede generatie Turken stelt, in vergelijking tot de eerste generatie, het samenwonen langer uit. Turkse, maar vooral Marokkaanse jongeren van de tweede generatie wonen veel va-

ker ongehuwd samen dan de eerste generatie, al kiest de meerderheid nog steeds voor het huwelijk. Van alle samenwonende Turkse vrouwen van de eerste generatie in de leeftijdsgroep van 20-24 jaar is 5 procent ongehuwd, tegen 15 procent van de tweede generatie. Onder Marokkaanse vrouwen bedragen deze aandelen respectievelijk 10 en 31 procent.

Het patroon van relatievorming laat, zoals gezegd, echter ook grote verschillen zien tussen de herkomstgroeperingen. Zo hebben Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse jongeren van de eerste generatie veel minder vaak een (al dan niet gehuwde) samenwoonrelatie dan Turkse en Marokkaanse jongeren. Van de 30-jarige mannen in deze groepen woont ongeveer de helft alleen. Dit aandeel is zelfs beduidend hoger dan dat onder autochtone mannen van deze leeftijd.

Turkse en Marokkaanse jongeren kiezen overwegend voor het huwelijk als relatievorm. Over het algemeen geldt voor Turken en Marokkanen dat zij trouwen met iemand uit de eigen herkomstgroepering. De overgrote meerderheid van de eerste generatie Turken en Marokkanen is getrouwd met een Turk of Marokkaan die eveneens tot de eerste generatie behoort. Negen op de tien mannen, en vrijwel alle vrouwen, zijn getrouwd met iemand van dezelfde origine. Een groot deel van hen was al gehuwd toen ze naar Nederland kwamen. Ook onder de tweede generatie blijkt (in wisselende mate) sprake te zijn van een voorkeur voor een partner uit de eigen herkomstgroepering. Hoewel nog maar betrekkelijk weinig Turken en Marokkanen van de tweede generatie zijn gehuwd, is dit beeld al duidelijk zichtbaar. Ongeveer zeven op de tien Turken van de tweede generatie kiezen een Turkse partner die tot de eerste generatie behoort. Twee op de tien vrouwen met een Turkse partner van de tweede generatie, en slechts één op de tien met een autochtoon. Onder Marokkaanse mannen van de tweede generatie is het aandeel dat trouwt met een autochtone vrouw iets groter (circa drie op de tien), maar van de Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie kiezen nog negen op de tien een man uit dezelfde herkomstgroepering. Een aanzienlijk deel van deze partners is speciaal voor dit huwelijk naar Nederland gekomen.

Huwelijksmigratie bepaalt dan ook voor een aanzienlijk deel de migratie vanuit Turkije en Marokko. Ieder jaar sluiten enkele duizenden Turken en Marokkanen een huwelijk met een partner die

in het herkomstland woont. Dat velen kiezen voor een partner die nog woont in het land van herkomst blijkt ook uit het feit dat bijna een vijfde van deze gehuwden (nog) niet met de partner samenwoont. Hoewel er geen exacte cijfers bekend zijn, kan worden aangenomen dat het hier vooral gaat om huwelijken met een in het buitenland wonende partner die wacht op toestemming om zich in Nederland te vestigen.

Gemengde huwelijken onder Turken en Marokkanen zijn dus betrekkelijk zeldzaam. Surinamers, en vooral Antillianen en Arubanen, zijn veel meer geneigd om een huwelijkspartner te kiezen die niet tot de eigen herkomstsgroepering behoort. Van de tweede generatie Surinamers trouwen zes à zeven op de tien met een autochtoon, en van de tweede generatie Antillianen/Arubanen zelfs acht op de tien.

De kans op echtscheiding is de afgelopen decennia sterk toegenomen. Deze kans hangt samen met tal van factoren, zoals het al dan niet hebben van kinderen. Ook een verschillende culturele achtergrond blijkt vaak niet bevorderlijk te zijn voor de duurzaamheid van de relatie (Van Huis en Steenhof, 2003). In een aantal gevallen zijn bovendien huwelijken van partners uit hetzelfde (buiten)land meer dan gemiddeld kwetsbaar. Zo blijken huwelijken tussen twee op de Antillen of Aruba geboren personen met een jaarlijks echtscheidingspercentage van bijna 4 bovengemiddeld instabiel te zijn. De duurzaamheid van het huwelijk tussen twee in Turkije geboren personen, daarentegen, ligt rond het gemiddelde cijfer voor alle huwelijken in Nederland. Daarbij moet wel worden bedacht dat veel van deze huwelijken nog maar kort geleden zijn gesloten, waardoor ze naar verhouding minder risico hebben gelopen te worden ontbonden. Als huwelijken van gelijke duur met elkaar worden vergeleken, blijken Turkse huwelijken toch iets minder stabiel.

De kans dat een Marokkaanse man en een Nederlandse vrouw echtscheiding aanvragen is bijna vijf keer zo hoog als bij twee in Marokko geboren partners. Iets stabielier zijn de huwelijken tussen een Nederlandse man en een Marokkaanse vrouw.

Overigens lijkt de kwetsbaarheid van gemengde huwelijken de afgelopen jaren enigszins te zijn afgenomen, maar het zicht op deze ontwikkeling wordt mogelijk vertroebeld door effecten van nieuwe wetgeving. Zo is in 1994 een wet ingevoerd die tot doel heeft schijnhuwelijken tegen te gaan. De betreffende wet bepaalt onder meer dat een buitenlandse partner pas na drie jaar huwelijk een zelfstandige verblijfsvergunning kan krijgen. Het aantal huwelijken tussen een in Nederland en een in het buitenland geboren partner daalde destijds met bijna een kwart. In dit verband was het opmerkelijk dat in 1997 een piek viel waar te nemen in het aandeel gemengde huwelijken dat in het vierde huwelijksjaar, dus na het aflopen van de wettelijke termijn van drie jaar, op echtscheiding uitliep. Uit de meest recente cijfers blijkt deze piek sindsdien veel minder sterk te zijn geworden.

Doordat niet-westerse allochtonen gemiddeld jeugdiger zijn dan autochtonen, is hun aandeel onder alle 65-plussers met 2,4 procent nog klein. De verdeling van de niet-westerse allochtonen naar huishoudenspositie is weergegeven in *staat 13*, waarin ter

vergelijking ook de autochtone 65-plussers zijn opgenomen. Hoewel de aandelen alleenstaande ouderen onder niet-westerse allochtonen en autochtonen slechts weinig verschillen, blijkt uit deze staat wel dat oudere niet-westerse allochtonen minder vaak zijn opgenomen in een institutie en vaker samenwonen met een of meer kinderen of andere verwanten. Terwijl 6,3 procent van de autochtone 65-plussers deel uitmaakt van een institutioneel huishouden, bedraagt dit aandeel onder niet-westerse allochtonen slechts 2,2 procent. Hierbij moet overigens wel worden opgemerkt dat de gemiddelde leeftijd van laatstgenoemde 65-plussers lager is dan die van de autochtone 65-plussers.

Het aandeel niet-westerse allochtonen dat behoort tot een eenouderhuishouden is met 3,9 procent eveneens hoger dan dat onder autochtonen. In veel van deze eenouderhuishoudens zal de zorgrelatie tussen ouder en kind waarschijnlijk een andere richting hebben dan die in jongere eenouderhuishoudens.

Het meest opmerkelijk ten slotte zijn de aandelen in de huishoudenspositie 'overig': 12,4 procent niet-westerse allochtonen tegen 2,5 procent autochtonen. Het betreft hier personen die bij anderen – vaak andere verwanten dan partner of kinderen – inwonen.

4. Geboorteontwikkelingen

In de eerste helft van de jaren negentig is het jaarlijks aantal (levend)geborenen in Nederland gedaald. Het laagste aantal werd met 189,5 duizend in 1996 geregistreerd. Vervolgens zette een opwaartse trend in, die in 2000 een hoogtepunt liet zien met 206,6 duizend geborenen. In 2002 kwamen 202,1 duizend kinderen ter wereld. Het totaal leeftijdsspecifiek vruchtbaarheidscijfer is sinds 1996 weer licht toegenomen, tot 1,73 in 2002. Ook bij het huidige aantal geboorten ligt de vruchtbaarheid dus nog steeds beneden het niveau waarop de Nederlandse bevolking zichzelf op den duur kan vervangen (circa 2,1 kinderen per vrouw).

Autochtone vrouwen zijn het moederschap steeds meer gaan uitstellen. Dit heeft vooral geleid tot een sterke afname, in zowel absoluut als relatief opzicht, van de vruchtbaarheid onder vrouwen jonger dan 30 jaar (*staat 14*). In 1990 hadden nog bijna zes op de tien pasgeborenen een moeder jonger dan 30 jaar; inmiddels geldt dit voor nog slechts vier op de tien. Zeer sterk toegenomen is het aantal geboorten onder moeders van 35 tot 45 jaar, van 19,7 naar 37,4 duizend.

De frequentie van geboorten onder meisjes jonger dan 20 jaar vertoont uitgesproken verschillen naar herkomst. Per duizend autochtone meisjes van 15–19 jaar werden in 2002 ruim vier kinderen geboren, tegen 23 kinderen onder niet-westers allochtone meisjes. Voor het eerst sinds jaren is in 2002 echter wel het geboortecijfer onder niet-westers allochtone tieners (van zowel de eerste als de tweede generatie) gedaald. Deze daling heeft zich onder alle belangrijke herkomstgroeperingen voorgedaan.

Van de autochtone vrouwen die eind jaren veertig zijn geboren, was op 24-jarige leeftijd ongeveer de helft moeder. Degenen die twintig jaar later zijn geboren, en nu dus tussen de 30 en 35 jaar oud zijn, zijn gemiddeld vijf jaar later moeder geworden. Tegenwoordig zijn Nederlandse vrouwen hun 29^e verjaardag gemiddeld

Staat 13
Aantal autochtone en niet-westers allochtone 65-plussers naar huishoudenspositie, 1 januari 2002

Huishoudenspositie	Autochtonen		Niet-westerse allochtonen	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
	x 1 000			
Samenwonend ¹⁾	617,6	488,3	11,0	6,0
Alleenstaand	144,8	508,3	3,4	8,5
Alleenstaand met kind(eren)	7,8	33,2	0,4	1,0
In institutie	29,2	95,4	0,2	0,6
Overig	18,6	30,8	1,6	2,8
Totaal	818,0	1 156,0	16,6	18,9

¹⁾ Gehuwd of niet-gehuwd, met of zonder kinderen.

Staat 14
Aantal levendgeborenen naar leeftijd van de moeder, 1990 en 2002

Leeftijd moeder ¹⁾	Totaal			Per 1 000 vrouwen in elke leeftijdsgroep		
	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990
	<i>x 1 000</i>			<i>x 1 000</i>		
Jonger dan 20 jaar	4,4	3,5	-19,7	8,3	7,6	-8,4
20-24 jaar	29,9	19,8	-33,7	48,2	41,2	-14,5
25-29 jaar	80,1	57,1	-28,8	126,4	109,3	-13,5
30-34 jaar	63,8	84,2	32,2	106,5	131,2	23,2
35-39 jaar	17,5	33,0	88,9	31,0	50,7	63,5
40-44 jaar	2,2	4,4	100,5	3,7	7,0	89,2
45 jaar of ouder	0,2	0,1	-35,0	0,5	0,3	-50,1
Totaal 15-49 jaar	198,0	202,1	2,1	49,9	51,0	2,2

¹⁾ Leeftijd op laatste verjaardag.

al gepasseerd als ze hun eerste kind krijgen. Tien jaar geleden waren ze bij deze gebeurtenis nog de oudsten ter wereld, maar momenteel wachten vrouwen in onder meer Griekenland en Spanje al ongeveer even lang met hun moederschap.

Ongeveer 46 procent van de kinderen die in 2002 zijn geboren waren het eerste kind; tweede kinderen maakten 37 procent van het totaal uit, derde kinderen 12 procent. Nog slechts één op de twintig kinderen heeft 'rangnummer' vier of hoger. Een halve eeuw geleden gold dit nog voor bijna een derde van alle kinderen. In de afgelopen decennia zijn gezinnen niet alleen kleiner geworden, maar is ook de kinderloosheid toegenomen. Zo bleef van de vrouwen die in de jaren dertig werden geboren een op de tien kinderloos. Eveneens een op de tien kreeg slechts één kind. Van de vrouwen die geboren zijn vanaf de jaren zeventig blijven er twee op de tien kinderloos en krijgen twee op de tien slechts één kind. Gezien vanuit het perspectief van de kinderen, betekent dit overigens nog niet dat een aanzienlijk deel van hen zonder broer of zus zou opgroeien. Zo maakt de grootste groep kinderen van 8-12 jaar uiteraard nog steeds deel uit van een gezin met twee ouders en één (thuiswonende) broer of zus, maar is het aantal kinderen met twee of meer broers en/of zussen nauwelijks kleiner. Relatief weinig kinderen hebben twee ouders maar geen broer of zus. Slechts zes procent van de kinderen maakt deel uit van zo'n klein gezin. Eenoudergezinnen tellen naar verhouding vaker maar één kind, al heeft driekwart van de kinderen in een eenoudergezin een of meer broers of zussen. Slechts een op de dertig kinderen van 8-12 jaar woont alleen met een vader of moeder, zonder broer of zus.

Steeds meer pasgeboren kinderen hebben niet-gehuwde ouders. In 2002 werden 59 duizend kinderen buiten het huwelijk geboren, 29 procent van alle levendgeborenen. Door de toename van het ongehuwd samenwonen stijgt dit percentage snel, al is het nog steeds lager dan in de meeste andere Europese landen, met uitzondering van Zuid-Europa.

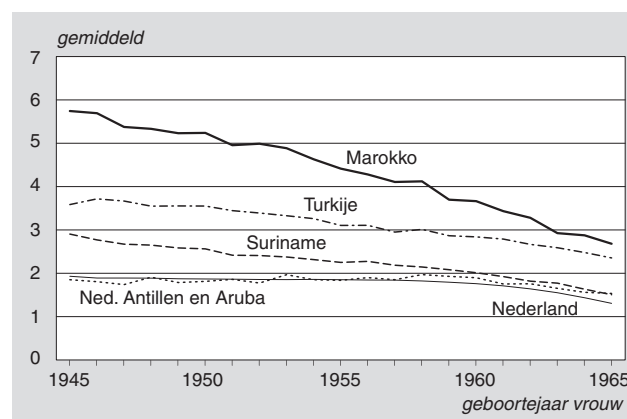
Niet-westers allochtone vrouwen onderscheiden zich met betrekking tot kindertal en de gemiddelde leeftijd waarop ze hun kinderen krijgen van autochtone vrouwen, maar ook tussen de herkomst-groeperingen bestaan grote verschillen.

Gemiddeld genomen worden allochtone vrouwen veelal op relatief jonge leeftijd moeder. Kinderloosheid is, vooral onder Turkse vrouwen, betrekkelijk zeldzaam, en hun vruchtbaarheid ligt meestal op een hoger niveau dan dat van autochtone vrouwen (Marokkanen circa 3,3 kinderen per vrouw, Turken circa 2,5 kinderen per vrouw). Wel is het zo dat allochtone vrouwen van jongere generaties gemiddeld minder kinderen krijgen dan eerdere generaties.

Grafiek 5 toont voor vrouwen geboren tussen 1945 en 1965 het gemiddeld aantal kinderen dat zij tot dusverre hebben gekregen. Vrouwen die uit Marokko komen hebben het hoogste kindertal, hoewel jongere geboortegeneraties beduidend minder kinderen krijgen dan de oudere generaties. Vrouwen die afkomstig zijn van de Nederlandse Antillen en Aruba krijgen gemiddeld iets minder

dan twee kinderen, een kindertal dat overeenkomt met dat van autochtone vrouwen. Turkse en Surinaamse vrouwen nemen een tussenpositie in. Het kindertal van de jongste generaties Surinaamse vrouwen is echter vrijwel gelijk aan dat van autochtone vrouwen van dezelfde leeftijd.

Het dalend kindertal onder generaties allochtonen die zijn geboren na 1960 wordt mede veroorzaakt doordat een aantal van deze relatief jonge vrouwen hun gezin nog niet compleet hebben. Desondanks kan, op basis van de hier gepresenteerde cijfers, worden geconcludeerd dat ze wat betreft hun kindertal steeds meer op autochtone vrouwen gaan lijken.

5. Kindertal per vrouw naar geboorteland en geboortjaar van de vrouw

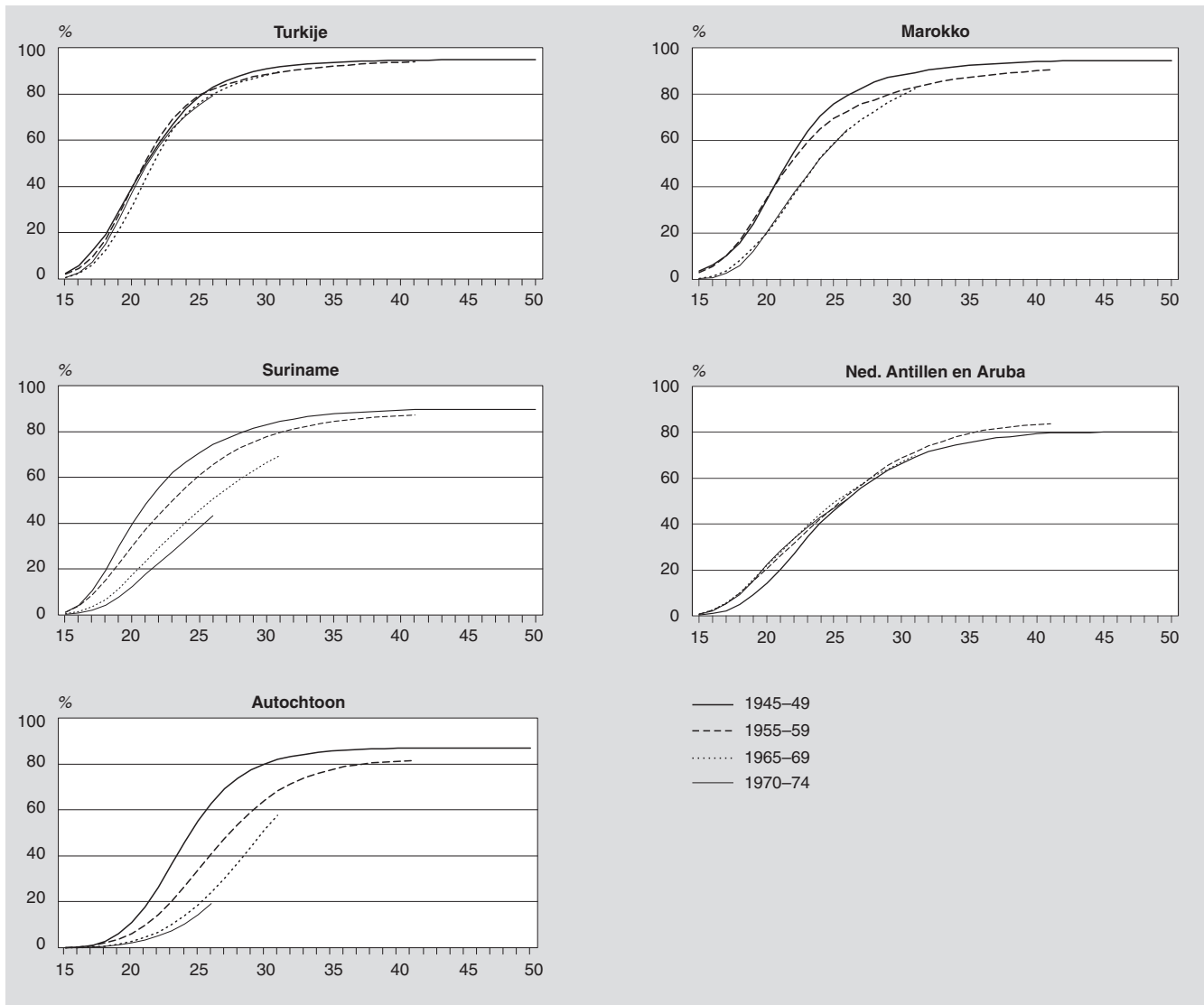
Van de in Turkije geboren vrouwen is op 21-jarige leeftijd de helft al moeder (grafiek 6). Dit geldt niet alleen voor de wat oudere Turkse generatie, geboren in de periode 1945-1949, maar ook voor vrouwen uit de periode 1965-1969. In tegenstelling tot de Turkse vrouwen zijn de Marokkaanse vrouwen de geboorte van hun eerste kind wel gaan uitstellen. Van de Marokkaanse vrouwen die eind jaren zestig zijn geboren, was op 23-jarige leeftijd de helft moeder. Dit is zo'n twee jaar later dan Marokkaanse vrouwen geboren in de jaren veertig.

Het meest opvallend is het uitstel onder Surinaamse vrouwen. Van de generaties die in de tweede helft van de jaren zestig zijn geboren, is op 26-jarige leeftijd de helft voor het eerst moeder geworden, een verschil van vijf jaar ten opzichte van de twintig jaar eerder geboren generatie.

Vrouwen die zijn geboren op de Nederlandse Antillen of Aruba worden naar verhouding laat moeder: gemiddeld zijn ze ongeveer vijf jaar ouder dan Turkse vrouwen als ze hun eerste kind krijgen. Evenals bij Turkse vrouwen is er echter geen sprake van een toenemend uitstel van moederschap.

Het aandeel van de Turkse vrouwen dat ooit moeder wordt is hoog. Van de oudere generaties kreeg uiteindelijk 95 procent een of meer kinderen. Kinderloosheid komt daarentegen veel vaker

6. Percentage moeders naar leeftijd, geboorteland en geboortear van de moeder

voor onder Antilliaanse vrouwen: een op de vijf krijgt geen kinderen. Marokkaanse en Surinaamse vrouwen nemen een tussenpositie in.

Vrouwen van de tweede generatie worden op veel latere leeftijd moeder dan hun leeftijdgenoten van de eerste generatie. Allochtone vrouwen van de tweede generatie staan in dit opzicht dicht bij autochtone vrouwen dan bij vrouwen van de eerste generatie. Wel is het zo dat (bijvoorbeeld) Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie op jongere leeftijd kinderen krijgen dan autochtone vrouwen, maar op 29-jarige leeftijd is het verschil in gerealiseerd kindertal tussen beide groepen vrijwel verdwenen (Alders en Jansen Heijtmajer, 2002). Het is dus aannemelijk dat hun gemiddeld kindertal uiteindelijk maar weinig zal verschillen van dat van autochtone vrouwen.

Het percentage Surinaamse en Antilliaanse vrouwen van de tweede generatie dat moeder wordt, gaat voor alle leeftijden vrijwel gelijk op met dat van autochtone vrouwen. Op hogere leeftijden is het aandeel vrouwen dat een kind heeft gekregen zelfs iets lager.

5. Sterfteontwikkelingen

In 2002 overleden in Nederland 142,4 duizend personen. Vooral als gevolg van de geleidelijke vergrijzing is het jaarlijks aantal sterfgevallen sinds 1990 met bijna 11 procent (13,5 duizend personen) toegenomen. In 2002 lag het bruto sterftecijfer (8,8 overle-

denen per duizend inwoners) iets hoger dan in 1990 (8,6 overledenen), maar gecorrigeerd voor de veranderde leeftijdsopbouw is er wel sprake geweest van een afnemende sterfte: het gestandaardiseerde sterftecijfer is voor beide seksen tezamen afgenomen van 8,6 naar 7,9 promille. Onder mannen was deze afname (van 9,0 naar 7,7 promille) aanzienlijk sterker dan onder vrouwen (van 8,2 naar 8,0 promille).

Vooraf onder jongeren zijn de sterftecijfers sinds 1990 fors gedaald. Dit heeft, gezien de relatief kleine aantallen sterfgevallen op deze leeftijden, meer invloed gehad op de levensverwachting bij geboorte dan op het totaal aantal overledenen. Rond middelbare leeftijd (45 tot 60 jaar) zijn de absolute aantallen overledenen sinds 1990 toegenomen, al is ook op deze leeftijden de relatieve sterfte afgenomen. Alleen op de allerhoogste leeftijden (90 jaar en ouder) is sprake geweest van een licht toegenomen sterfte per duizend personen van die leeftijd. Het absolute aantal sterfgevallen is op deze leeftijden echter zeer sterk gestegen.

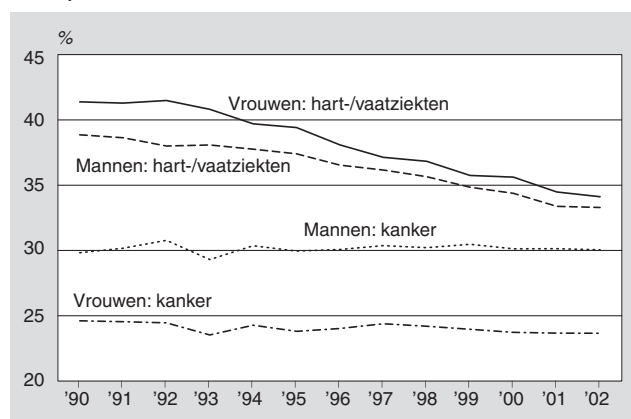
De toename van de levensverwachting bij geboorte is in het afgelopen decennium onder mannen veel sterker geweest dan onder vrouwen. In 1990 bedroeg het verschil tussen de seksen 6,3 jaar; in 2002 was dit nog 4,7 jaar. Voor een belangrijk deel kan de afname van het verschil worden toegeschreven aan veranderende rookgewoonten (Van Oers, 2002). Vrouwen zijn in de jaren zestig en zeventig meer gaan roken, mannen daarentegen juist minder. Terwijl de levensverwachting van laatstgenoemden zich hierdoor gunstig ontwikkelt, is de gemiddelde jaarlijkse toename in levens-

Staat 15
Overledenen naar leeftijdsgroep, 1990 en 2002

Leeftijd	Totaal			Per 1 000 in elke leeftijdsgroep		
	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990	1990	2002	procentuele verandering sinds 1990
	x 1 000					
0- 4	1,7	1,2	-27,7	1,8	1,2	-33,4
5- 9	0,2	0,1	-31,9	0,2	0,1	-38,8
10-14	0,2	0,1	-28,9	0,2	0,1	-35,8
15-19	0,4	0,3	-19,3	0,4	0,3	-8,6
20-24	0,6	0,4	-29,9	0,5	0,4	-8,7
25-29	0,7	0,5	-36,4	0,6	0,4	-21,5
30-34	0,9	0,8	-10,1	0,7	0,6	-15,8
35-39	1,1	1,2	1,5	1,0	0,9	-12,0
40-44	1,9	1,7	-7,9	1,6	1,4	-13,1
45-49	2,4	2,8	20,4	2,6	2,4	-6,1
50-54	3,2	4,2	31,5	4,1	3,7	-8,6
55-59	5,2	6,1	16,3	7,2	6,1	-15,6
60-64	7,8	7,4	-5,2	11,6	9,7	-16,3
65-69	12,0	10,2	-14,3	19,1	15,8	-17,2
70-74	15,2	15,6	2,6	31,7	27,4	-13,6
75-79	19,6	21,0	7,0	51,4	46,1	-10,1
80-84	22,0	24,9	13,4	87,1	81,4	-6,5
85-89	19,1	22,9	19,7	149,5	143,3	-4,2
90-94	10,7	15,0	40,2	249,1	254,7	2,3
95 of ouder	4,0	5,9	45,8	425,9	441,5	3,7
Totaal	128,8	142,4	10,5	8,6	8,8	2,3

verwachting slechts bescheiden geweest. Van alle West-Europese landen heeft Nederland, na Denemarken, sinds 1960 de geringste winst geboekt. De levensverwachting bij geboorte bedraagt voor mannen momenteel 76,0 jaar en voor vrouwen 80,7 jaar.

Twee belangrijke hoofdgroepen van doodsoorzaken waren in 2002 tezamen verantwoordelijk voor 60,5 procent van alle sterfgevallen: hart- en vaatziekten (33,7 procent) en kwaadaardige nieuwvormingen (kanker; 26,8 procent). Het aandeel van kanker is sinds 1990 vrijwel onveranderd, maar het aandeel van hart- en vaatziekten in de totale sterfte is gedaald van 40,1 procent naar 33,7 procent. Deze daling is bij beide seksen opgetreden (*grafiek 7*).

7. Aandeel kanker en hart-/vaatziekten in de totale sterfte van mannen resp. vrouwen, 1990-2002

De sterfterisico's zijn voor niet-westerse allochtonen, tot de leeftijd van circa 70 jaar, beduidend hoger dan die voor westerse allochtonen en autochtonen (Garssen et al., 2003). Dit geldt ook voor de belangrijkste samenstellende herkomstgroeperingen, echter met uitzondering van de Marokkanen. Vanaf ongeveer 35-jarige leeftijd ligt het sterfteniveau van Marokkaanse mannen aanzienlijk onder dat van de autochtone mannen.

Zuigelingen van niet-westerse origine hebben een circa 35 procent hogere sterftkans dan autochtone zuigelingen. Vooral Antilliaanse/Arubaanse zuigelingen, en in mindere mate Surinaamse zuigelingen, laten een ongunstig sterfteniveau zien.

Onder de belangrijkste niet-westerse herkomstgroeperingen komen aangeboren afwijkingen en aandoeningen die zijn ontstaan in de perinatale periode aanzienlijk vaker voor dan onder autochtonen. Daarnaast kunnen uitwendige invloeden van belang zijn.

Bij Turkse zuigelingen wordt het grootste aantal overledenen toegeschreven aan 'aangeboren afwijkingen' (40 procent van het totaal). Genetisch bepaalde aandoeningen spelen in deze groep, waar huwelijken onder verwanten relatief vaak voorkomen, mogelijk een rol (Achterberg en Kramers, 2001).

Hoewel het welvaartsniveau van niet-westers allochtonen gemiddeld laag is, speelt de economische positie geen overheersende rol: ongeveer een derde van de extra sterfte onder zuigelingen is toe te schrijven aan de economisch zwakkere positie van niet-westerse allochtonen (Van Duin, 2002). Van belang is ook het grotere aandeel van geboorten onder allochtone vrouwen jonger dan 20 jaar. Gemiddeld hebben kinderen van tienermoeders een circa 60 procent hoger sterfterisico.

Onder 15-29-jarigen heeft een aanzienlijk deel van de sterfte een niet-natuurlijk karakter. Meer dan de helft van alle sterfgevallen onder jonge allochtone mannen is hieraan toe te schrijven. Verkeersongevallen komen in deze leeftijdsgroep bij allochtonen echter niet vaker voor dan bij autochtonen. De hogere frequenties blijken vooral het gevolg van een bovengemiddeld vóórkomen van moord en doodslag en van zelfdoding in deze herkomstgroeperingen. Dit geldt in het bijzonder voor jonge Antilliaanse mannen. Hun risico om aan een niet-natuurlijke oorzaak te overlijden is ongeveer twee keer zo groot als dat van de autochtone 15-29-jarigen.

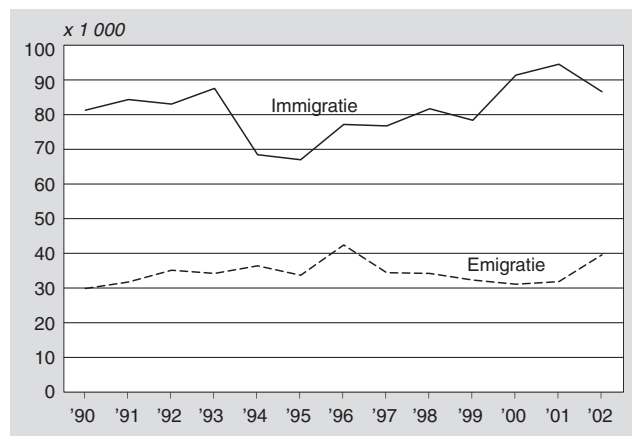
Vanaf ongeveer 40-jarige leeftijd is de kans om aan kanker te overlijden veruit het laagst voor Marokkaanse mannen en vrouwen. In de meeste andere allochtone herkomstgroeperingen is kanker als doodsoorzaak eveneens minder frequent dan onder autochtonen.

Ook hart- en vaatziekten komen als doodsoorzaak onder Marokkaanse mannen beduidend minder vaak voor dan onder autochtonen, en onder Turkse mannen en Surinamers beduidend vaker. Het ongunstigst is het beeld voor Surinaamse mannen, voor wie een relatief zeer hoge sterfte aan hart- en vaatziekten is aangetoond: met uitzondering van de hoogste leeftijdsklasse is hun kans op overlijden aan deze oorzaak op alle leeftijden aanzienlijk verhoogd. Voor veertigers en vijftigers geldt een, ten opzichte van autochtonen, bijna verdubbeld risico.

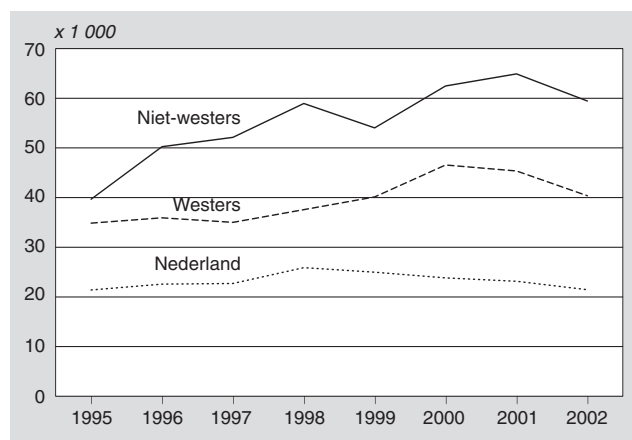
6. Migratieontwikkelingen

In paragraaf 1 werd in kort bestek het verloop van de immi- en emigratie sinds 1990 uiteengezet. Het meest opvallende kenmerk van deze ontwikkelingen bleek het relatief geringe migratiesaldo medio jaren negentig te zijn en de – als gevolg van groeiende aantallen immigranten – toename van het saldo in de periode die erop volgde. *Grafiek 8* laat deze ontwikkelingen nogmaals zien, maar nu voor de migranten die niet in het bezit zijn van de Nederlandse nationaliteit. Een uitsplitsing naar herkomst wordt gegeven in *grafiek 9* (immigratie) en *grafiek 10* (emigratie). Laatstgenoemde gegevens naar herkomst zijn beschikbaar met ingang van 1995.

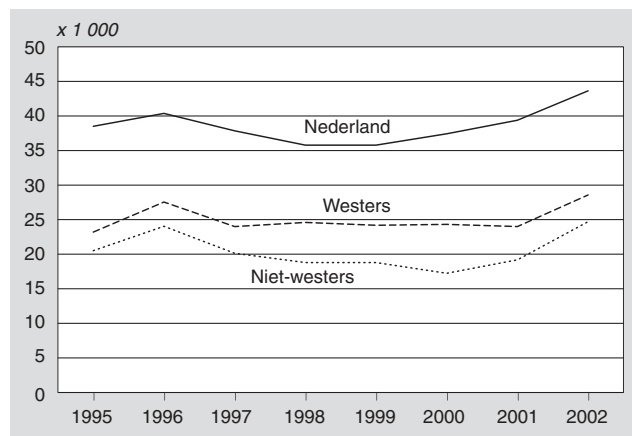
8. Immigratie en emigratie van niet-Nederlanders, 1990–2002

9. Immigratie naar geboorteland, 1995–2002

10. Emigratie naar geboorteland, 1995–2002

In 2002 kwamen 121,3 duizend immigranten naar Nederland, 12,1 duizend minder dan in het voorgaande jaar. Deze afname was ongeveer gelijk verdeeld over Nederlanders en niet-Nederlanders. De totale emigratie (inclusief het saldo van de administratieve correcties) bedroeg in 2002 96,9 duizend personen, tegen 82,6 duizend in 2001. Het positief migratiesaldo bedroeg in 2002 dus 24,3 duizend, 26,5 duizend minder dan in het jaar ervoor.

De afgelopen jaren bedroeg het saldo van de administratieve correcties ongeveer 20 duizend, met een hoogtepunt van 30,2 duizend in 2002. Deze toename hangt vermoedelijk (deels) samen met een opschoning van de gemeentelijke bevolkingsregisters. Aangenomen wordt dat dit saldo voor een belangrijk deel kan worden toegeschreven aan personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te melden.

Duidelijk blijkt dat het naar verhouding lage aantal immigranten medio jaren negentig samenhangt met de destijds afgenomen immigratie van niet-Nederlanders. Het verloop van de emigratie van niet-Nederlanders, met een bescheiden piek in 1996, is veel gelijkmatiger.

De immigratie van personen geboren in westerse landen (exclusief Nederland) bedroeg in 2002 40,4 duizend (*grafiek 9*), tegen 45,4 duizend in het voorgaande jaar. Het aantal westerse emigranten nam tegelijkertijd toe, van 24,0 naar 28,6 duizend (*grafiek 10*). Vooral immigranten uit westerse landen keren vaak weer terug, na een verblijf van een aantal jaren in Nederland. Het gaat dan onder meer om mensen die naar Nederland zijn gekomen in verband met hun werk.

In 2002 vertrokken 43,6 duizend in Nederland geboren personen naar het buitenland en keerden er 21,4 duizend terug. Per saldo bedroeg hun vertrekoverschot in 2002 dus 22,2 duizend. Dit vertrekoverschot is groter dan dat in 2001 (16,2 duizend).

Uit niet-westerse landen kwamen in 2002 59,5 duizend immigranten, 5,4 duizend minder dan in het voorgaande jaar. De emigratie van in deze landen geboren mensen nam ten opzichte van 2001 toe, van 19,2 duizend naar 24,7 duizend. Per saldo kwamen er in 2002 dus 34,8 duizend personen met een niet-westers geboorteland naar Nederland, beduidend minder dan de 45,7 duizend in 2001. Wel komt nog steeds het overgrote deel van het positief migratiesaldo voor rekening van migranten uit niet-westerse landen.

Immigranten uit westerse landen komen overwegend uit Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en België. Uit deze landen kwamen in 2002 iets minder immigranten dan in het voorgaande jaar (*grafiek 11*). Deze grafiek betreft migranten die in het betreffende herkomstland zijn geboren. Van de niet-westerse herkomstlanden waren Turkije, de Nederlandse Antillen/Aruba, Marokko, China, Angola en Suriname wat betreft omvang van de migratiestroom het belangrijkste.

Het aantal immigranten uit de Nederlandse Antillen was in 2002 beduidend lager dan in 2001. De overige belangrijke herkomstlanden laten geen grote veranderingen zien, met uitzondering van een forse toename van de stroom vanuit Angola. Een sterke afname werd geregistreerd in het geval van Afghanen, Russen, Iraniërs en Irakezen.

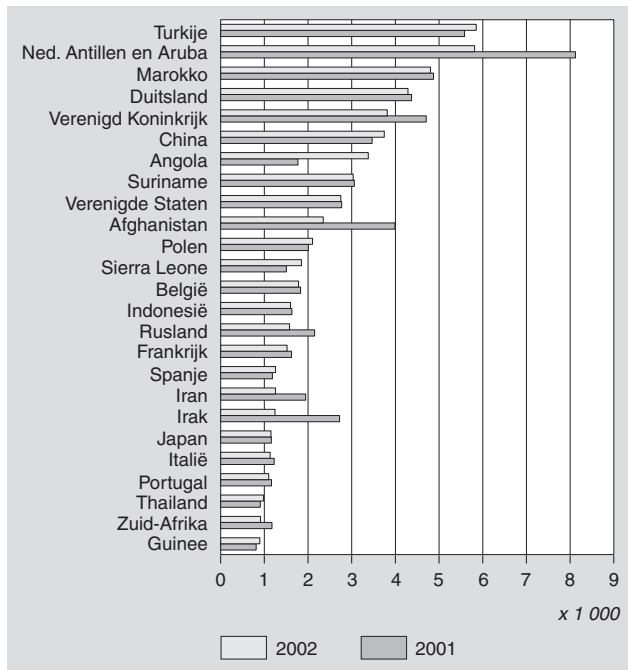
Van de 66,7 duizend emigranten (exclusief administratieve correcties) vertrokken in 2002 51,6 duizend naar een westers bestemmingsland, 2,8 duizend meer dan in 2001. Ook het aantal emigranten met als bestemming een niet-westers land was in 2002 groter dan in het voorgaande jaar (respectievelijk 15,1 en 14,5 duizend).

Ongeveer vier op de tien emigranten vertrokken naar Duitsland, België en het Verenigd Koninkrijk (*grafiek 12*). Van degenen die naar Duitsland vertrokken, waren 2,7 duizend ook in Duitsland geboren (*grafiek 13*). Deze remigranten vormen ongeveer een kwart van de emigratie naar Duitsland. Dit aandeel is voor het Verenigd Koninkrijk ongeveer even groot, maar voor België (een op de tien) veel kleiner.

Van de niet-westerse bestemmingslanden zijn de Nederlandse Antillen en Aruba veruit het belangrijkste. De 5,0 duizend emigranten met deze bestemming vormden in 2002 ongeveer een derde

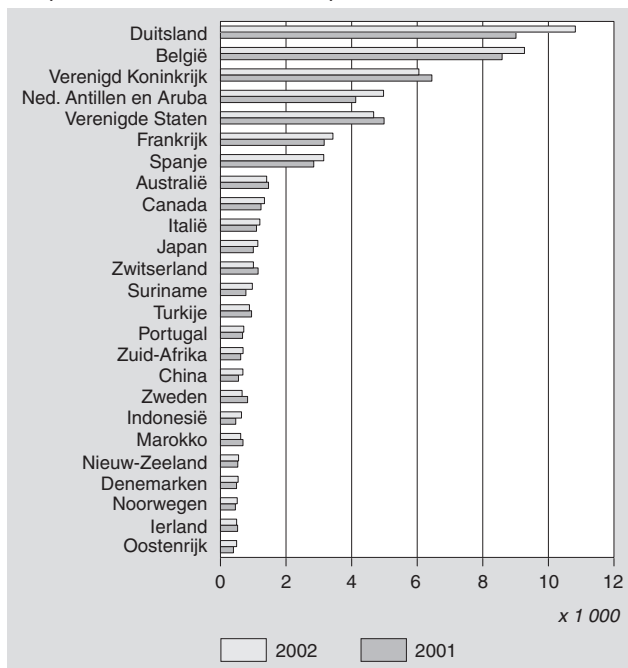
11. Aantal immigranten naar herkomst, 2001 en 2002 (land van herkomst is land van geboorte)

van de totale emigratie naar een niet-westers land. Van degenen die naar de Nederlandse Antillen vertrokken, was ongeveer de helft daar ook geboren.

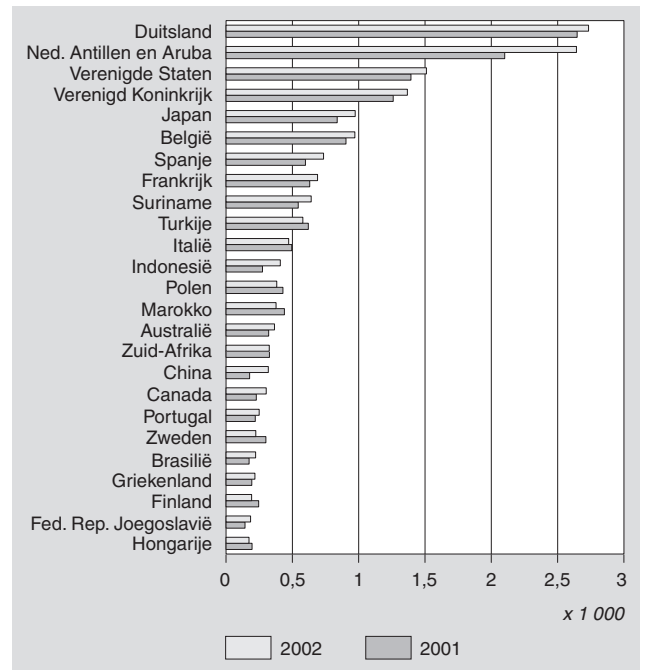
Overeenkomstig de verwachting is de geneigdheid om terug te keren naar andere niet-westerse landen in het algemeen veel geringer dan in het geval van Antillianen/Arubanen. Zo vertrokken in 2002 per duizend in het betreffende land geboren personen 32 naar de Nederlandse Antillen en Aruba, maar vertrok slechts zes promille van de (geboren) Somaliërs, drie promille van de Turken, twee promille van de Marokkanen en één promille van de Ira-kezen.

12. Aantal emigranten naar bestemming, 2001 en 2002 (excl. administratieve correcties)

Het jaarlijks aantal ingediende asielerzoeken heeft in het afgelo- pen decennium forse schommelingen laten zien (grafiek 14). Er is daarbij bovendien sprake geweest van relatief sterke wisselingen in de belangrijkste landen van herkomst. Grote groepen asielerzo-

13. Aantal emigranten naar bestemming, 2001 en 2002 (excl. admini- stratieve correcties; land van bestemming is land van geboorte)

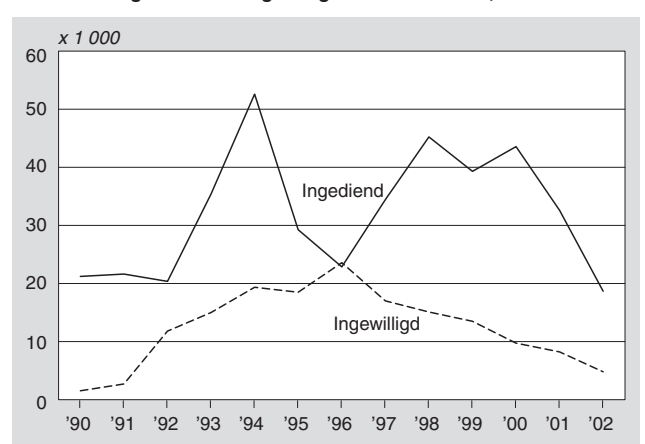

kers kwamen aanvankelijk uit (voormalig) Joegoslavië, Somalië, Iran en Sri Lanka, en vervolgens uit Afghanistan, Irak en de (voor- malige) Sovjet-Unie. Staat 16 toont de aantallen voor de totale pe- riode 1991–2002. Het percentage inwillingen in deze staat moet als globaal en zeer voorlopig worden beschouwd, aangezien – zeker in geval van betrekkelijk recent ingediende verzoeken – nog niet in alle gevallen een beslissing is genomen.

Hoewel het aantal uitgenodigde vluchtelingen, afgezien van een enkele uitzondering, constant bleef in de tijd, steeg het aantal asielerzoekers sterk, onder meer als gevolg van politieke ontwikke- lingen in de landen van herkomst. Sinds 2000 is dit aantal weer fors gedaald, en in 2002 werd het laagste aantal asielerzoeken sinds 1989 geregistreerd.

Het effect van de grote aantallen asielerzoeken op de (geregis- treerde) totale bevolking is echter geringer dan grafiek 14 wellicht doet vermoeden. Een steeds groter gedeelte wordt immers afge- wezen. Het is daarentegen wel aannemelijk dat een aantal afge- wezen asielerzoekers voor kortere of langere tijd in Nederland blijft en zo de niet-geregistreerde bevolking getalsmatig versterkt.

14. Aantal ingediende en ingewilligde asielerzoeken, 1990–2002

Terwijl de totale niet-Nederlandse immigratie in 2002 uit vrijwel evenveel mannen als vrouwen bestond, waren mannen in de asielmigratie oververtegenwoordigd, met bijna twee derde van het totaal. De gezinsvormende immigratie, daarentegen, bestond voor bijna driekwart uit vrouwen.

Staat 16
Ingediende en ingewilligde asiolverzoeken in de periode 1991–2002 naar nationaliteit

Nationaliteit	Jaar grootste aantal ingediende asiolverzoeken	Ingediend	Ingewilligd	Percentage ingewilligde asiolverzoeken
<i>x 1 000</i>				
(voorm.) Joegoslavische	1994	69,5	33,4	48,0
Iraakse	1997	41,1	24,7	59,9
Afghaanse	1998	36,8	26,3	71,5
Somalische	1994	31,7	19,8	62,6
(voorm.) Sovjet-Unie	1999	31,4	5,3	16,9
Iraanse	1994	25,1	10,2	40,7
Sri Lankaanse	1993	14,7	2,2	14,8
Angolese	2001	14,1	2,8	19,6
Turkse	2000	12,5	2,1	17,2
Chinees	2000	10,2	2,7	26,3
Sierra Leoone	2001	9,1	3,4	38,0
Soedanese	1998	8,9	3,2	36,2
Zairese/Congolese	1994	8,7	2,0	22,5
Syrische	2000	6,1	1,9	31,5
Ethiopische	1991	3,7	1,9	51,5
Overige nationaliteiten		323,5	141,9	43,9
Totaal	1994	399,6	155,3	38,9

Bij de gezinsmigratie is het aandeel van gezinshereniging momenteel kleiner dan dat van gezinsvorming. Dit komt voor een belangrijk deel doordat de gezinshereniging bij Turken en Marokkanen sterk is afgenomen, terwijl nog altijd veel Turken en Marokkanen trouwen met een partner uit het land van herkomst. Toch komen de meeste gezinsherenigers nog steeds uit deze beide landen. Onder de gezinsvormers blijven Turken en Marokkanen eveneens de grootste groepen vormen. Ruim zes op de tien naar Nederland migrerende Turken en Marokkanen arriveert hier in het kader van gezinsvorming. Ook uit Suriname komen naar verhouding veel gezinsvormers.

Kleinere aantallen immigranten komen voor een stage of als au pair, in verband met een studie of voor medische behandeling. Daarnaast komen, vooral uit de buurlanden, economisch niet-actieve migranten naar Nederland. Het gaat daarbij jaarlijks om ongeveer 1 à 2 duizend personen, in de meeste gevallen pensioenmigranten. Het aantal personen dat zich – meestal tijdelijk – voor studie in Nederland vestigt, bedroeg in 2002 ruim 9 duizend. Deze studenten komen uit diverse landen, zoals Duitsland, Polen, Rusland, de Verenigde Staten, China, Vietnam en Indonesië.

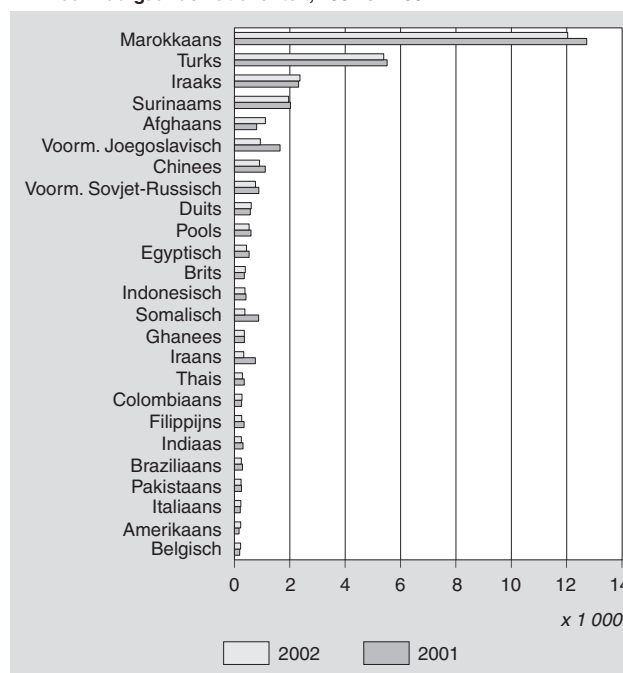
In 2002 verkregen 35,7 duizend niet-Nederlanders de Nederlandse nationaliteit, tegen 38,9 duizend in 2001. Hierbij vormden Marokkanen, met 12,0 duizend naturalisaties in 2002, veruit de grootste afzonderlijke groep, gevolgd door Turken (5,4 duizend) en Irakezen (2,4 duizend).

Ongeveer 85 procent van alle naturalisaties betrof personen met een niet-westerse nationaliteit. Personen met een westerse nationaliteit kiezen in het algemeen veel minder vaak voor naturalisatie. Van al degenen die op 1 januari 2002 de Belgische, Duitse of Britse nationaliteit bezaten, naturaliseerde in 2002 maar ongeveer één procent. Daarentegen naturaliseerde ruim 5 procent van de Turken, bijna 12 procent van de Marokkanen en 34 procent van de Irakezen.

Literatuur

Achterberg, P. en P. Kramers, 2001, Een gezonde start? RIVM rapport 271558003, maart 2001. RIVM, Bilthoven.

Alders M. en W. Jansen Heijtmajer, 2002, Turkse en Marokkaanse gezinnen steeds kleiner. Maandstatistiek van de Bevolking, november 2002, blz. 4–7. CBS, Voorburg/Heerlen.

15. Aantal personen dat de Nederlandse nationaliteit heeft verkregen, naar voorgaande nationaliteit, 2001 en 2002

Duin, C. van (2002), Hogere zuigelingensterfte in minder welvarende gebieden en onder niet-westerse allochtonen in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking, maart 2002, blz. 4–6. CBS, Voorburg/Heerlen.

Garssen, J., 2002, Ruimtelijke concentratie en spreiding. In: CBS, Allochtonen in Nederland 2002, blz. 23–31. CBS, Voorburg/Heerlen.

Garssen, J., V. Bos, A. Kunst en A. van der Meulen, 2003, Sterftekansen en doodsoorzaken van niet-westerse allochtonen. Bevolkingstrends 51(3), blz. 12–27. CBS, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en K. Prins, 1999, A rapid increase in numbers. In: Garssen, J., J. de Beer, L. Hoeksma, K. Prins en R. Verhoef (red.), Vital events. Past, present and future of the Dutch population, blz. 101–120. Statistics Netherlands, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en L. Steenhof, 2003, Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan. *Bevolkingstrends* 51(3), blz. 38–44. CBS, Voorburg/Heerlen.

Hoorn, W. van, 2001, Weg van moeders pappot. In: Garssen, J., J. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, blz. 17–27. CBS/NGR, Voorburg/Den Haag.

Hoorn, W. van, M. van Huis, I. Keij en A. de Jong, 2001, Nog steeds liever samen. In: Garssen, J., J. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*, blz. 29–42. CBS/NGR, Voorburg/Den Haag.

Huis, M. van, en L. Steenhof, 2003, Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen. *Bevolkingstrends* 51(1), blz. 54–57. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2003, Bevolkingsprognose 2002–2050: anderhalf miljoen inwoners erbij. *Bevolkingstrends* (51)1, blz. 21–26. CBS, Voorburg/Heerlen.

Oers, J.A.M. van (red.), 2002, *Gezondheid op koers? Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2002*. RIVM/Bohn Stafleu Van Loghum, Bilthoven/Houten.

Sprangers A. en J. Garssen, 2003, Non-marital fertility in the European Economic Area. Demographic working paper, CBS (www.cbs.nl).